MARGRIT KENNEDY

DET NYE PENGESYSTEMET

Veiviser til en økonomi uten renter og inflasjon

CAPPELEN
FAKTA

DET NYE PENGESYSTEMET

Margrit Kennedy

DET NYE PENGE-SYSTEMET

Oversatt av
MARGUNN BJØRNHOLT

J.W. CAPPELENS FORLAG A·S

Første opplag av originalutgaven av denne boken ble publisert i 1987 under tittelen «Interest and inflation free money», Permakulturinstitut, Steyerberg. I 1989 og 1990 fulgte 2. og 3. opplag. I 1989 ble boken oversatt til svensk av Marianne Passe og utgitt på Korpen forlag, Gøteborg. I 1990 kom den på dansk i Bent Kallehaves oversettelse, Forlaget Fri, København. Oversettelser til finsk og ungarsk er under arbeid.

En foreløpig oversettelse på norsk av den engelske utgaven ble utgitt av Norsk Permakulturforening i 1989.

Denne foreliggende oversettelsen er basert på den tyske utgaven av boken som utkom i 1990, og som ble omarbeidet av forfatteren i samsvar med forslag fra Birgit Binninger, Helmut Creutz og Dr. Hugo T. Gotschalk, og er ikke identisk med den engelske utgaven.

Det nye pengesystemet

Originalens tittel: Geld ohne Zinsen und Inflation

Omslag: Margrit Kennedy

Produksjon: T-O Grafisk A.s, Spydeberg

Trykt hos Gjøvik Trykkeri A.S på Hunsfoss miljøpapir

ISBN: 82-02-12699-1

Innhold

Forord til norsk utgave

Vi lever i en tid da den vestlige økonomiske modellen ser ut til å komme inn og fylle det «økonomiske tomrommet» som har oppstått i Øst-Europa. Den vestlige modellen er regnet for å være langt mer effektiv enn den marxistiske. Likevel er det nettopp det vestlige systemet som har bidratt mest til de globale miljøproblemene, slik som drivhuseffekten, nedhogging av regnskoger, forørkning m.m.

Dette skyldes i stor grad de innebygde vekstmekanismene i pengesystemet som medfører en stadig økende (eksponentiell) vekst. En viktig faktor i denne naturstridige utviklingen er rentesystemet. Det er derfor sannsynlig at systemskiftet i Øst-Europa vil medføre at disse landene går fra «asken» til «ilden».

Margrit Kennedys bok har sin styrke i at den framstiller vanskelig tilgjengelig stoff på en lettfattelig måte og at den provoserer fram en debatt. Det er lagt hovedvekt på å diskutere pengenes og rentens funksjon i økonomien og hvordan dette virker inn på naturmiljøet og det sosiale miljøet. Dette er viktig, siden de problemene rentesystemet skaper, foreløpig ikke er tatt på alvor i debatten, til tross for de økonomiske problemene som oppstår når

man må betale tilbake flere ganger lånebeløpet. Vi kan her tenke på såvel u-land som trues av konkurs som følge av at de ikke klarer å betale sine renteutgifter, som på unge norske familier i etableringsfasen med studielån, lån til bolig m.m.

Boka er etter min mening et verdifullt bidrag til å koble sammen økologi og økonomi, som Brundtlandkommisjonens rapport framholder er en forutsetning for en bærekraftig utvikling. I Norge har vi opplevd en sterk renteøkning på 1980-tallet. Dette medfører blant annet at det er svært vanskelig å få miljøvennlige prosjekter til å bære seg rent privatøkonomisk, fordi de gir for lav pengeavkastning til å betale renter på investeringslån.

Et hovedbudskap i boka er at vi trenger et nytt pengesystem. Margrit Kennedy tror likevel ikke at en pengereform automatisk vil løse våre sosiale og økologiske problemer eller redde den tredje verden fra sin bunnløse gjeld. Men den ville gi en levedyktig økonomi som, sammen med andre reformer, ville kunne løse mange av nettopp disse problemene.

Innenfor en mer tradisjonell økonomisk tankegang vil man trolig være noe uenig i Kennedys framstilling og vektlegging av ulike aspekter ved økonomien. Men dersom vi skal ha noe håp om å løse problemene, kan den økonomiske debatten ikke lenger begrenses til fagøkonomenes engere kretser, men må skje ved at flest mulig mennesker engasjerer seg i debatten.

Den norske utgaven er, etter avtale med forfatteren, delvis omarbeidet til norske forhold. Norske tall er satt inn når de har kunnet erstatte tyske. I størst mulig grad er også norske forhold trukket inn i stedet for eller i tillegg til tyske. Figurer og tall for Norge er innhentet og bear-

beidet av undertegnede. Der det ikke har vært mulig å utarbeide norske tall, brukes de tyske. Når det henvises til tyske tall, vil dette framgå av teksten. Andre tillempninger og henvisninger til norske forhold er gjort av oversetter.

Jon Åge Vestøl

Jon Åge Vestøl er amanuensis ved Telemark distriktshøgskole, Seksjon for natur- og miljøvernfag. Hans fagområder er spesielt økologisk økonomi og økologisk planlegging, og han har allerede benyttet Margit Kennedys bok i undervisningen.

Forord til den tyske utgaven

Grafikk og illustrasjoner i den tyske utgaven stammer fra utstillinger og publikasjoner omkring temaet «penger og økonomi» av Helmut Creutz, Monheimsallee 99, 5100 Achen, og kan bestilles direkte fra ham. Unntatt de tallene som berører renten, stammer opplysningene fra publikasjoner fra Deutsche Bundesbank, Statistisches Bundesamt og andre offentlige dokumenter. Renteberegningene bygger på disse talloppgavene.

Jeg vil herved uttrykke min særlige anerkjennelse og takknemlighet overfor fire lærere, hvis forarbeider jeg har kunnet bygge på: Helmut Creutz, Dieter Suhr, Yoshito Otani, og Gesima Vogel. Uten dem og den moralske og praktiske støtte fra min mann Declan Kennedy, ville denne boken ikke ha blitt til.

Margrit Kennedy
Steyerberg 1990

Innledning

Siden jeg utga denne boken i 1988, har verden forandret seg dramatisk. De sosialistiske land mislyktes på grunn av at deres priser ikke uttrykte økonomiske realiteter. Nå vender de seg mot det kapitalistiske system og den frie markedsøkonomi. Men dette økonomisk effektive systemet har hittil manglet priser som gjenspeiler økologiske og sosiale realiteter. Denne mangelen løses ikke gjennom å bytte ut noen topp-politikere. Det krever en ny bevissthet og en forandring av tanker og handlinger hos mange.

Tre grunnleggende forandringer som kan fremskynde denne prosessen, blir behandlet i denne boken: Forandringer i pengevesen, jord- og skattesystem. Her inntar penger en sentral rolle, fordi det kanskje er her man tydeligst kan vise hvorfor vi i dagens system må ha økonomisk vekst, mens vi forblir økologisk og sosialt underutviklet.

Penger er måleenheten for de fleste økonomiske begrep. Økonomer bruker penger slik kjøpmenn bruker kilo og arkitekter bruker meter. Det er sjelden de trekker pengenes funksjon i tvil eller undersøker hvorfor penger, i motsetning til meter og kilogram, ikke er en konstant måleenhet, men endrer verdi – etterhvert nesten daglig.

Denne boken handler om hvordan penger fungerer. Den viser årsakene til de stadige svingningene i en av våre viktigste måleenheter. Videre forklarer den hvorfor pengene ikke bare «får verden til å gå rundt», men også forårsaker stadig tilbakevendende og ødeleggende kriser.

Den viser hvordan den tredje verdens enorme gjeld, såvel som arbeidsløshet og miljøproblemer, våpenproduksjon og bygging av atomkraftverk, alle er forbundet med den samme mekanisme som holder pengene i omløp: nemlig med renter og rentesrente. Renten er ifølge den amerikanske økonom John L. King «den usynlige ødeleggelsesmaskin» i de såkalt frie markedsøkonomier. Å erstatte denne mekanismen med en mer egnet måte for å holde penger i omløp, er ikke så vanskelig som det kan synes. Løsningen som blir foreslått i denne boken, har vært kjent av enkelte mennesker siden århundreskiftet. Den raske forverring av problemene i pengesystemet over hele verden gjør imidlertid en utprøving i praksis mer påkrevet i dag enn noensinne tidligere. Alle vet nå at den tredje verdens gjeld ikke kan tilbakebetales, at situasjonen for den fattigste del av befolkningen i de høyindustrialiserte land blir stadig dårligere, og at situasjonen bare forverres ytterligere gjennom behandling av symptomene. Ledende bankfolk krever grunnleggende forandringer, og det er dette denne boken handler om.

Bokens ærend er ikke å vise at noen har tatt feil. Hensikten er derimot både å korrigere og peke på en mulighet til forandring, som bare få eksperter kjenner til, for ikke å snakke om allmennheten. Temaet er imidlertid altfor viktig til at det skal være opp til ekspertene om det

blir offentlig diskutert og alment forstått. Det spesielle med denne boken er at den vil forklare dette vanskelige temaet så lettfattelig som mulig, slik at alle som bruker penger, kan forstå hva som står på spill. To ytterligere særegenheter består i at boken, til forskjell fra andre bøker som tidligere har omhandlet dette tema, viser hvordan den foreslåtte endring til et nytt pengesystem ville gavne alle fra det øyeblikk de foretok en slik omlegging. – Endelig viser den hvilke tiltak den enkelte kan sette i verk for å fremme de nødvendige forandringer.

KAPITTEL 1

Fire grunnleggende misforståelser om pengenes funksjon

Det går ikke en dag uten at så og si hver eneste beboer på denne planeten bruker penger. Flesteparten tjener penger gjennom arbeid, og bruker dem på goder de behøver. Likevel forstår de færreste helt hvordan penger virker og hvordan pengene direkte og indirekte påvirker deres liv.

La oss først se på de positive sidene: Penger forenkler handel med varer og tjenester, og overskrider dermed de begrensninger direkte varebytte ville medføre i et arbeidsdelt samfunn.

Følgelig er penger en av menneskehetens mest geniale oppfinnelser.

Sett at du bor i en landsby der det bare er byttehandel, og du produserer et kunstverk. Den eneste som er interessert i dette, viser seg å være innehaveren av begravelsesbyrået. Dermed kan du bare bytte kunstverket mot kister, og må snart gi opp kunsten. Penger åpner altså muligheter for spesialisering, som er grunnlaget for enhver sivilisasjon.

Problemet består i at penger ikke bare fungerer som byttemiddel, men like gjerne kan hindre bytte av varer og

tjenester, dersom pengene blir «hamstret» eller holdt tilbake. Dermed blir det laget en privat tollstasjon, hvor de som har mindre penger enn de trenger, må betale en avgift til dem som har mer enn de behøver.

Er dette en real handel? Overhodet ikke! Som jeg senere vil vise, kunne dagens pengesystem betegnes som grunnlovsstridig i alle demokratiske land.

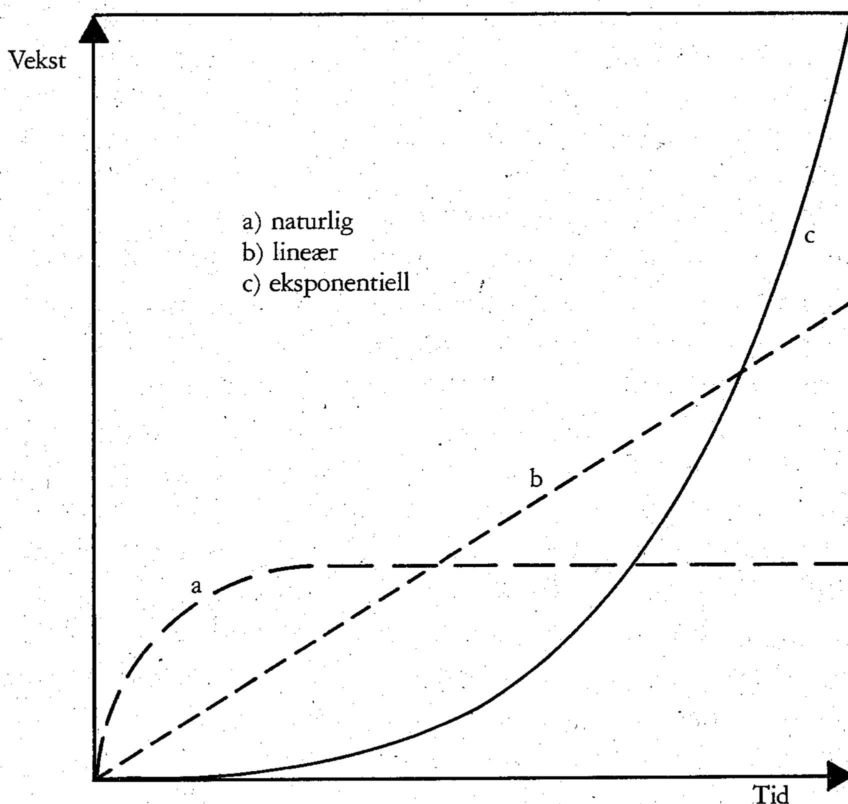
For å forklare dette må jeg beskrive nærmere fire misforståelser om penger. Disse fire er selvfølgelig ikke de eneste misforståelsene. Våre forestillinger om penger er et godt speil på vårt verdensbilde, som igjen er like mangfoldig som menneskene på denne kloden. Likevel er de fire feiltakelsene som blir omtalt i det følgende, de viktigste hindringene for å forstå konstruksjonsfeilen i dagens pengesystem. Videre er de viktige for å skjønne hvilke muligheter som ligger i å innføre et nytt pengesystem.

Misforståelse nr 1: Det finnes bare én form for vekst

Vi er tilbøyelige til å tro at det bare finnes en type vekst, nemlig den form vi opplever med vår egen kropp. I tillegg finnes det imidlertid andre vekstformer, som vi ikke er så fortrolige med.

Figur 1, kurve *a*, viser naturens vekstforløp i forenklet form. Dette er det mønster kroppen vår, såvel som planter og dyr, følger. Vi vokser ganske fort i de tidlige faser

Fig. 1. Grunnleggende former for vekst

av vårt liv, deretter langsommere, til vi normalt stopper opp etter det 21. leveår. Fra da av og fremover, altså størstedelen av vårt liv, utvikler vi oss «kvalitativt» i motsetning til kvantitativt. Jeg vil derfor betegne denne kurven som den «kvalitative» vekstkurve. Som *figur 1* viser, finnes ytterligere to grunnleggende forskjellige vekstmønstre:

Kurve *b* viser mekanisk eller lineær vekst: Dvs. flere maskiner produserer flere varer, mer vann skaper mer kraft, osv. Denne er av mindre betydning for vår analyse.

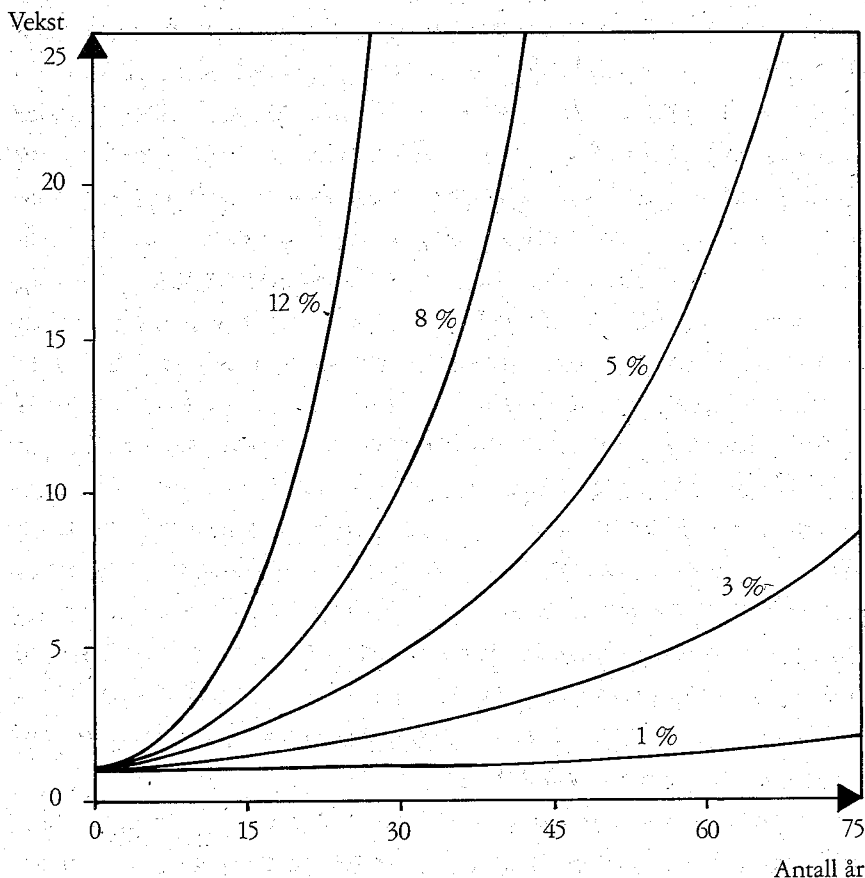
Viktig er det derimot å forstå kurve *c*, såkalt *eksponentiell vekst,* som kan karakteriseres som den rake motsetning til kurve *a*. Kurve *c* vokser meget lite i begynnelsen, for deretter å stige raskere og raskere, for til slutt å ende i nesten rett *oppadstigende kvantitativ vekst.* I den fysiske verden finner vi slik vekst i forbindelse med sykdom og død. Kreft følger for eksempel et eksponentielt vekstmønster. Først vokser den sakte. Av en celle blir det 2, av disse 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, 612 osv. Den vokser følgelig stadig hurtigere, og når man endelig oppdager sykdommen, har den ofte allerede nådd en vekstfase der den ikke lenger er til å bremse. *Eksponentiell vekst ender vanligvis med døden, såvel for «gjesten» som for vertsorganismen.* Derfor fører manglende forståelse av slik vekst til en skjebnesvanger misforståelse når det gjelder pengenes funksjon. *Med renter og rentesrente fordobler pengeformuer seg med jevne mellomrom, dvs. at de følger et eksponensielt vekstmønster. Dette forklarer hvorfor vi med jevne mellomrom har hatt problemer med pengesystemet i fortiden, og hvorfor vi har problemer i dag igjen. Renter opptrer faktisk som kreft i vår sosiale struktur.*

Figur 2 viser tiden det tar før oppsparte penger fordobles: Med 3 % tar det med rente og rentesrente 24 år, med 5 % 14 år, med 12 % 6 år.

Selv 1 % gir med rente og rentesrente en eksponentiell vekstkurve med en fordoblingstid på omtrent 70 år.

Gjennom vår kroppslige vekst har vi bare lært naturens vekstforløp å kjenne, som stopper når vi har nådd passende størrelse (kurve a). Derfor vil de fleste ha vanskelig for å forstå hva eksponentiell vekst betyr i virkelighetens verden. Vi har en annen biologisk erfaring.

Fig. 2. Kurver for prosentvis lik vekst

Eksponentiell vekst må vi bevisst lære oss å forstå med intellektet.

Dette forståelsesproblemet kan anskueliggjøres gjennom den berømte historien om en persisk keiser. Han ble så begeistret for et nytt sjakkspill at han ville oppfylle ethvert ønske oppfinneren måtte fremsette. Den kloke matematiker bestemte seg for å statuere et eksempel.

Han ba om et såkorn på den første ruten av sjakkbrettet, og om en fordobling av mengden for hver av de følgende ruter på sjakkbrettet. Keiseren ble først glad over denne beskjedenheten. Han måtte imidlertid snart slå fast at alt korn i hele riket ikke ville rekke til å oppfylle dette «beskjedne» ønsket. Den som har en datamaskin, kan beregne den kormengden som trengtes: I 1985 var det 440 ganger verdens samlede kornproduksjon (1).

Det umulige i vedvarende eksponentiell vekst fremgår like uttrykksfullt av følgende analogi: Den som hadde investert knapt 5 øre til 4 % rente ved Kristi fødsel, ville i 1750 ha kunnet kjøpe en gullkule med samme vekt som hele jordkloden. I 1990 ville verdien ha kommet opp i 890 slike kuler. Med en rente på 5 % hadde man kunnet kjøpe en slik kule allerede i år 1403. I 1990 ville kjøpekraften ha tilsvart 2200 milliarder «jordkloder» i gull (2).

Eksempelet viser hvilken forskjell bare 1 % rente vil bevirke over en lengre tidsperiode. *Videre viser det at å fortsette å betale rente og rentesrente i det lange løp er matematisk umulig. Den økonomiske nødvendighet og den matematiske umulighet står i et uløselig motsetningsforhold til hverandre.* Under «Misforståelse 3» vises hvordan denne mekanismen fører til akkumulasjon av kapital i hendene på stadig færre (og hvordan dette har ført til utallige feider, kriger og revolusjoner opp gjennom historien). I dag er rentemekanismen en hovedårsak til den patologiske veksttvang i økonomien med de miljøødeleggende følger vi alle kjenner.

Løsningen på de problemer som oppstår i kjølvannet av pengenes eksponentielle vekst, ligger i å skape et pengesystem som følger den kvalitative vekstkurve. Dette

krever at rentene erstattes av en annen mekanisme for å holde pengene i omløp. De forandringer dette vil kreve, blir beskrevet i kapittel 2.

Misforståelse nr. 2: Vi betaler bare renter når vi låner penger

Det at den virker i det skjulte, er nok en grunn til at vi har vanskelig for å forstå til fulle hvordan rentemekanismen virker inn på vårt pengesystem. De fleste tror de bare betaler renter når de låner penger, og at om de ikke vil betale renter, er det er nok å la være å ta opp lån.

Figur 3 viser at det ikke er slik. I enhver pris vi betaler, er en del renter. Andelen varierer i forhold til kapitalinnsatsen i de varer og tjenester vi kjøper.

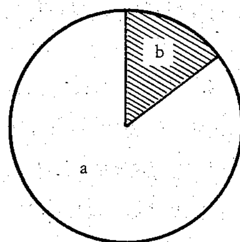
Noen eksempler viser klart forskjellen. Andelen av rente- (= kapital) kostnader utgjør omtrent 12 % av avgiften for søppeltømming i byen Aachen i Tyskland. Her er renteandelen ganske lav, idet lønnskostnadene i hovedsak bestemmer prisen. Dette forandrer seg ved vann og kloakk. Her er renteandelen henholdsvis 38 % og 47 %. I eksempelet fra et norsk borettslag kommer vi opp i en renteandel på 65 % av boutgiftene. En del av dette er husleie, mens resten er renter på privat lån. I gjennomsnitt betaler vi 20–30 % renter eller kapitalkostnader i prisene på dagligvarer og tjenester.

Om vi kunne avskaffe renter og erstatte dem med en bedre mekanisme til å holde penger i omløp, ville de fleste av oss bli rikere, eller bare behøve å arbeide to tredjedeler av tiden for å opprettholde dagens levestandard.

Fig. 3. Eksempler på renteandelen i priser og avgifter

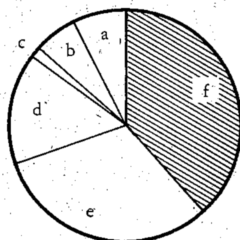
1. Søppeltømmingsavggift
Eksempel fra byen Aachen i Tyskland 1983

a)	Avskrivninger, drift- og personalkostnader, annet	88 %
b)	Rentekostnader på kapital	12 %
		100 %

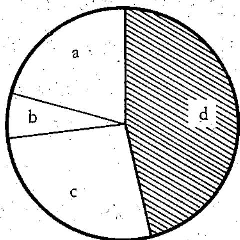
2. Drikkevannsavgift
Eksempel fra et nordtysk vannverk 1981

a)	Energikostnader	7 %
b)	Vedlikehold	6 %
c)	Bearbeidelse av vannet	1 %
d)	Drifts- og personalkostnader	18 %
e)	Avskrivninger	30 %
f)	Rentekostnader på kapital	38 %
		100 %

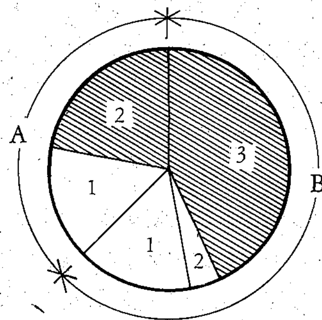
3. Kloakkavgift
Eksempel fra byen Aachen 1983

a)	Driftskostnader	11 %
b)	Personalkostnader	7 %
c)	Avskrivning	27 %
d)	Rentekostnader på kapital	47 %
		100 %

4. Boutgifter i Norge
Eksempel fra borettslag bygd i 1983 (OBOS)

A	Husleie	
	1) Kommunale avgifter, vedlikehold, strøm, vaktmester m.m.	15 %
	2) Renter på lån i Husbanken (kr 230.000 til 9,4 % rente)	22 %
B	Andre utgifter	
	1) Innbo, strøm, vedlikehold av leilighet	16 %
	2) Avskrivning	4 %
	3) Renter på privat boliglån (kr 300.000 til 14 % rente p.a.)	43 %
	Totale månedlige utgifter kr 8200,–	100 %

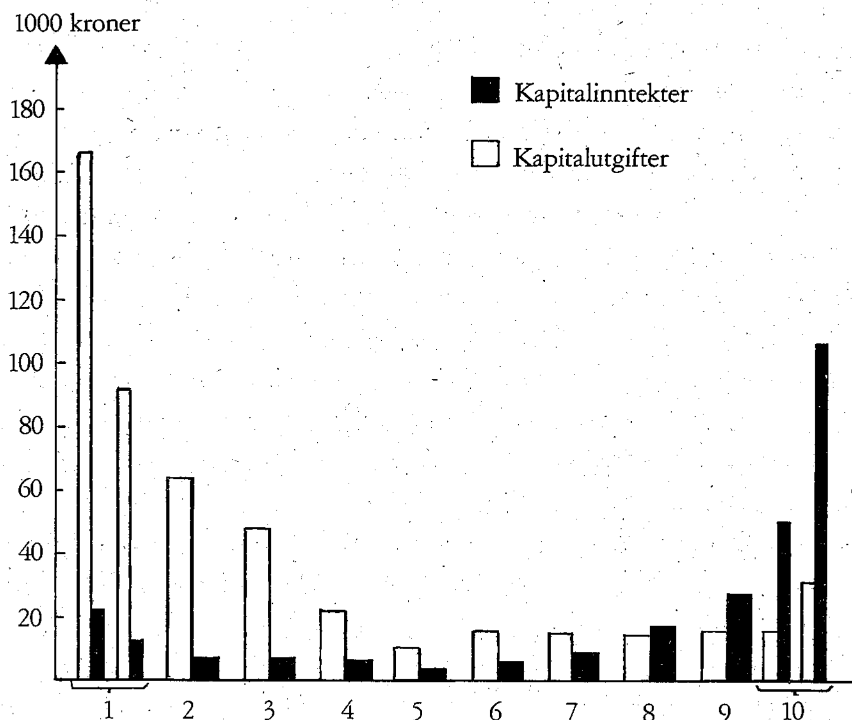
Misforståelse nr. 3: Dagens pengesystem tilgodeser alle like godt

En tredje vrangforestilling om vårt pengesystem kan formuleres slik: Siden alle som låner penger for å kjøpe varer og tjenester må betale renter, og alle som sparer penger får renter, kommer vi alle like godt (eller dårlig) ut med dagens system. Feil igjen. Det er i praksis en enorm forskjell mellom dem som tjener på og dem som betaler i dette systemet. *Figur 4* viser forskjellen mellom rente- (=kapital-) utgifter og -inntekter for ti antallsmessig like store andeler av befolkningen i Norge. Det viser seg at de første 70 % av befolkningen betaler mer renter enn de får igjen. 20 % får litt mer enn de betaler, og de siste 10 % tjener dobbelt så mye i renter som de betaler. Dette motsvarer nøyaktig den delen de første 70 % av befolkningen taper. *Dette kan tjene som skoleeksempel på en av mekanismene, kanskje den viktigste, som bidrar til å gjøre de rike stadig rikere, mens de fattige blir enda fattigere* .

Om vi ser nærmere på renteinntektene til de siste 10 % av befolkningen, trer fenomenet eksponentiell vekst igjen frem. For den siste 1 % av befolkningen, ville høyden på søylen for renteinntekter måtte tidobles. For de siste 0,1 % måtte den mer enn hundredobles.

I dagens pengesystem sikrer renten ikke bare at pengene holdes i omløp. Den gir samtidig en skjult omfordeling av penger, som ikke beror på noen ytelse. Tvert om er det slik at noen hindrer den frie markedsøkonomi, dvs. bytte av varer og tjenester, gjennom å holde tilbake byttemid-

Fig. 4. Sammenligning av kapitalinntekter[1] og kapital-utgifter i norske husholdninger 1987

Husholdninger gruppert etter nettoformue.[2] Diagrammet er delt inn i 10 %-grupper, gruppe 1 og 10 er videre inndelt i 5 %-grupper.

[1]) Eksklusive forrentning av gjeldfri egenkapital.
[2]) Bruttoformue minus gjeld.

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 1988 Stat. Sentr.byrå

delet, og blir til og med belønnet for det. Slik havner, ironisk nok, stadig mer av pengene fra dem som har mindre enn de behøver, i lommene på dem som har mer enn de trenger. Dette er en annen, mye mer subtil og effektiv utbyttingsform enn den Marx søkte å få bukt med.

Han hadde uten tvil rett når han viste til produksjonssfæren som kilde til merverdi. Det er bare på dette området at mer verdi kan bli frembragt. Fordelingen av merverdien skjer imidlertid i stor utstrekning i *sirkulasjonssfæren* for penger og varer, ja i stadig større omfang utelukkende i pengesfæren. I dag, etter en langvarig økonomisk vekstfase, og etter løsrivelsen av pengene fra gullstandarden, kan man se dette mye klarere enn Marx i sin tid. Sluttfasen er kjennetegnet av at stadig større pengebeløp blir konsentrert i hendene på stadig færre enkeltpersoner og bedrifter. Siden 1980 er utbyttet fra den verdensomspennende pengespekulasjon mer enn fordoblet. Bare i New York økte den daglige valutahandel fra 18 milliarder til 50 milliarder dollar mellom 1980 og 1986 (3). Verdensbanken regner med at pengetransaksjonerne verden over er 15-20 ganger større enn det som er nødvendig for varehandelen (4).

Rente og rentesrente driver ikke bare frem en sykelig vekst i økonomi og pengemengde. Som Dieter Suhr har vist, motarbeider denne mekanismen individenes grunnlovsfestede rettigheter i de fleste land (5), gitt at grunnloven garanterer lik adgang til alle offentlige tjenester for alle. Og pengesystemet kan oppfattes som en offentlig tjeneste. Dét er dermed ulovlig når det innen dette systemet er slik at 20 % av befolkningen stadig får mer ut av denne tjenesten enn de betaler – på bekostning av de 80 % som får tilsvarende mindre enn de betaler for.

Det kan synes som en forandring av vårt pengesystem «bare» ville komme 80 % av befolkningen tilgode: Nemlig dem som i dag betaler mer enn deres rettmessige andel. I kapittel 3 vil jeg imidlertid vise at alle ville dra nytte

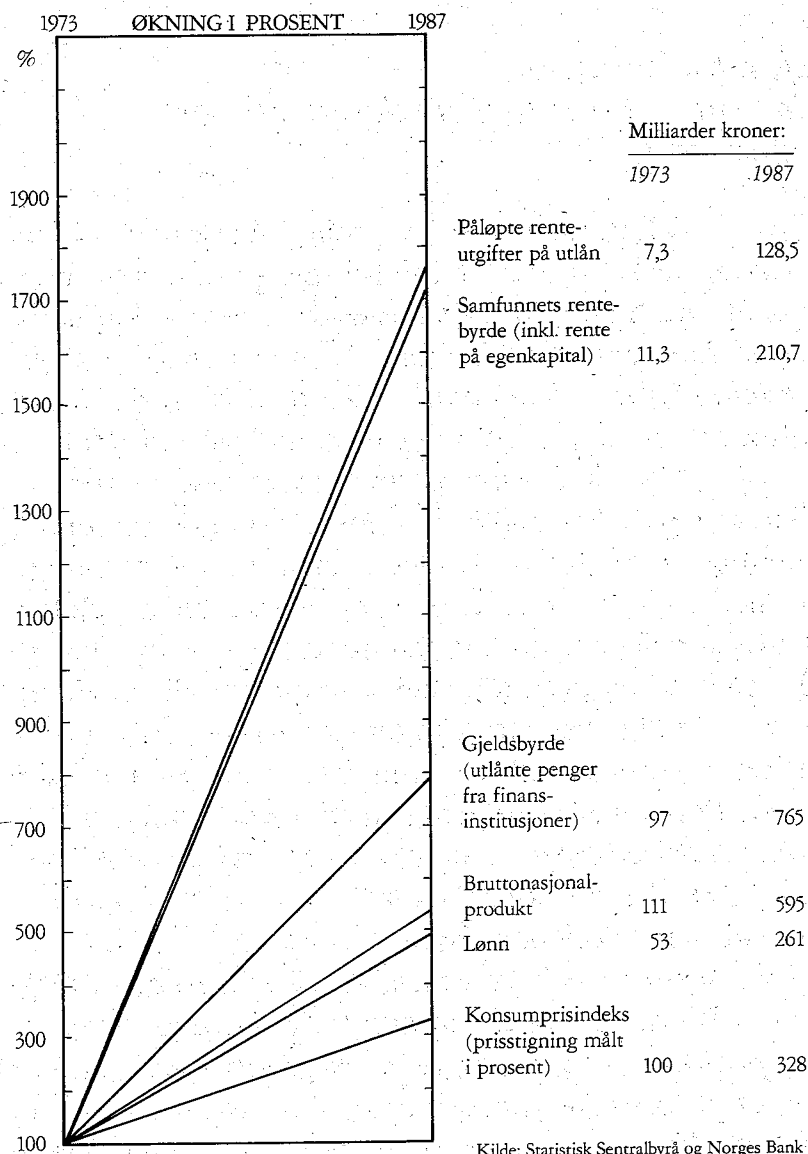
av denne løsningen på lang sikt, selv de som har fordeler av det sykelige systemet vi nå har.

Misforståelse nr. 4: Inflasjon er en integrert del av ethvert pengesystem

En fjerde feilslutning gjelder den rolle inflasjonen spiller i vårt økonomiske system. De fleste ser på inflasjon nærmest som noe naturgitt. Det finnes jo ikke noe kapitalistisk land med fri markedsøkonomi uten inflasjon. *Figur 5, Utviklingen av ulike økonomiske indikatorer i Norge,* viser en faktor nært forbundet med inflasjonen. Mellom 1973 og 1987 steg statens inntekter, bruttonasjonalproduktet (BNP) med 436 % regnet i løpende priser, og lønningene med 392 %. Samlede renteutgifter steg imidlertid med 1660 %. Tendensen er tydelig: Gjeld og gjeldsrenter øker raskere enn inntektene. Dette må før eller senere føre til sammenbrudd, selv i de industrialiserte land. Om et barn vokser seg tre ganger så stort mellom ett og ti år, mens føttene blir elleve ganger så store, vil alle kalle det sykt. *Problemet er at det bare er et fåtall som ser sykdommen i pengesystemet, og enda færre kjenner et botemiddel. Inntil i dag har ingen vært istand til å bygge opp et sunt og stabilt pengesystem.*

Inflasjon fungerer som en annen form for beskatning. Det gir regjeringene en mulighet til å hanskes med de verste problemene som følger av stigende gjeld. Det er åpenbart at jo større gap det er mellom et lands inntekt og dets gjeld, jo større inflasjon trengs det. Regjeringene

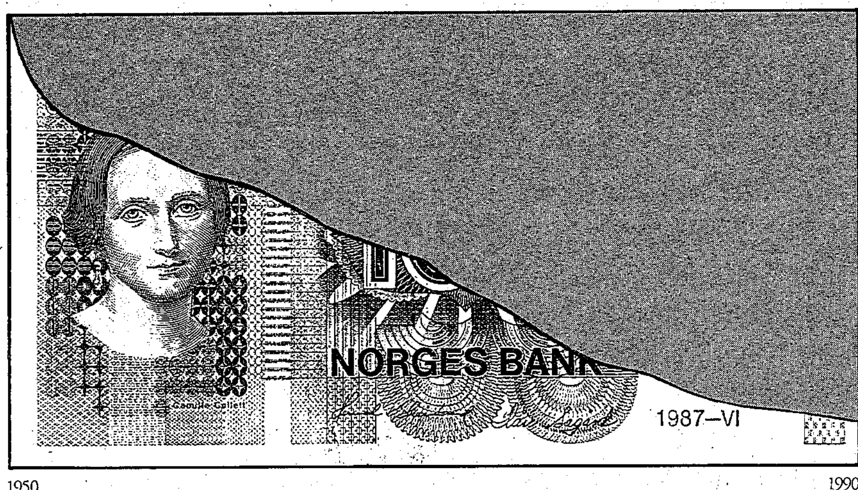
Fig. 5. Utviklingen i noen økonomiske indikatorer fra 1973 til 1987, regnet i nominelle kroner (løpende priser)

	Milliarder kroner: 1973	1987
Påløpte renteutgifter på utlån	7,3	128,5
Samfunnets rentebyrde (inkl. rente på egenkapital)	11,3	210,7
Gjeldsbyrde (utlånte penger fra finansinstitusjoner)	97	765
Bruttonasjonalprodukt	111	595
Lønn	53	261
Konsumprisindeks (prisstigning målt i prosent)	100	328

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Norges Bank

Fig. 6. Inflasjonens virkning på norske kroner

100 kroner i 1950 er verdt 9 kroner i 1990.

Hva er årsaken til dette stadige verditapet?
Hvem vinner og hvem taper?
Hvorfor har vi ikke stabile penger?

kan minske gjelden gjennom å la sentralbanken trykke flere penger. *Figur 6* viser den norske krones verditap mellom 1950 og 1990. Dette verdifallet rammer de menneskene hardest som ikke kan investere pengene i «inflasjonssikker», fast eiendom eller andre investeringer, slik den lille befolkningsgruppen med de høyeste inntektene kan.

Økonomihistorikeren John L. King trekker en parallell mellom inflasjon og renteutgifter for USAs «gjeldsballong». I et brev til meg den 8. januar 1988, skrev han:

«Jeg har i utstrakt grad skrevet om renten som den viktigste årsak til prisstigningen, fordi den jo er skjult i prisen på alle ting vi kjøper. Denne tanken er imidlertid

ikke blitt vel mottatt, til tross for at den er sann. Innenlandsgjelden på 9 milliarder amerikanske dollar gir ved 10 % rente 900 millioner dollar, som blir betalt gjennom stigende priser. Dette tilsvarer nøyaktig den 4 % prisstigning som ekspertene betegner som inflasjon.

Jeg har alltid betraktet rente og rentesrente som et usynlig ødeleggelsesmaskineri, som for tiden arbeider for fullt. Vi må forsøke å befri oss fra denne meningsløse finansielle besettelsen.»

I USA økte den private og offentlige gjeld med 1 000 % i løpet av de siste 33 år. Den største andelen faller på private hushold. Alle regjeringens midler er tatt i bruk for ytterligere å tilskynde denne veksten: Lånegarantier, subsidierte utlånsrenter, lave egenandeler ved kjøp av hus og konsumvarer, lettelser i lånebetingelser, skattefordeler, annenhåndsmarkeder, gjeldsforsikringer, osv. Forklaringen på denne politikken er at dette er den eneste måten konsekvensene av rentesystemet blir til å bære for det store flertall av befolkningen. *Gjennom rask økonomisk vekst, som følger den eksponentielle vekst i pengemengden, forblir de sosiale konsekvenser skjult ennå en stund.* Høyere inflasjon, større sosial ulikhet og stadig større miljøødeleggelse utgjør en ond sirkel med stadig høyere omdreiningstall. Mange grunner taler følgelig for å erstatte den ødeleggende rentemekanismen med en annen måte å holde pengene i omløp på.

Rente er ikke nødvendigvis den eneste årsak til inflasjon. Råvareknapphet (som i sin tid oljekrisen), overdrevne rustningsutgifter eller krig (som i landene i Midt Østen) kan selvfølgelig også forårsake inflasjonstendenser. Gitt en normaltilstand og en fornuftig pengepolitikk

fra seddelbankens side, ville imidlertid en vesentlig årsak til den vedvarende inflasjonen kunne bortfalle ved å avskaffe rente som middel til å holde penger i omløp.

KAPITTEL 2

Et pengesystem uten renter og inflasjon

Mot slutten av det 19. århundre la Silvio Gesell, en fremgangsrik forretningsmann i Tyskland og Argentina, merke til følgende: Noen ganger fikk han solgt varene sine til gode priser, andre ganger gikk salget tregt, og prisene viste tendens til å synke. Han begynte å tenke over grunnene til dette. Han forsto snart at disse svingningene ikke hadde mye med behovet for varene å gjøre, eller kvaliteten på dem. Det var nesten utelukkende prisen på penger i pengemarkedet som gjorde utslaget.

Han begynte å observere disse bevegelsene, og fant ut at folk kjøpte når rentesatsen var lav, mens de ikke kjøpte når den var høy. At det noen ganger var mer, andre ganger mindre penger, kom av pengeeiernes villighet til å låne ut pengene. Om de fikk mindre enn 2,5 % rente, var de tilbøyelige til å beholde pengene sine. Dermed forårsaket de nedgang i investeringene som igjen førte til at bedrifter gikk over ende og det ble færre arbeidsplasser. Når folk så etter en stund var villige til å betale mer i renter, ble pengene igjen stilt til rådighet. Dermed oppsto en ny økonomisk syklus. I begynnelsen var det høye rentesatser og høye varepriser. Med økende tilbud på varer og penger, ville rentesatsen igjen gradvis synke. Til slutt ville dette igjen føre til en ny «kapitalstreik».

Silvio Gesell forklarte dette fenomenet med at penger kan lagres så å si uten kostnader, i motsetning til andre varer og tjenester. Om den ene har en kurv med epler, og en annen har penger til å kjøpe dem, blir den med eplene snart tvunget til å selge, om han ikke vil tape hele varen. Pengeeieren kan imidlertid vente til prisen passer ham. Pengene medfører ingen «lagerkostnader». Tvert om gir de ham et «likviditetsfortrinn»; med penger i lommen eller på bankkontoen kan man vente til gunstigste tidspunkt/pris for varen er nådd.

Silvio Gesell konkluderte: Dersom vi kunne skape et pengesystem der penger medførte lagerkostnader på lik linje med alle andre tjenester og varer, ville vi få en økonomi fri for de svingninger pengespekulasjon fører til. (Gjennomsnittlig måtte de årlige lagerkostnadene ligge på 5 %, som nøyaktig tilsvarer den rente som er blitt betalt for penger opp gjennom historien.)

Han foreslo å utforme pengesystemet slik at pengene i systemet «rustet», d.v.s. de skulle være belagt med en bruksavgift.

En omløpsavgift erstatter renter

I 1890 formulerte Silvio Gesell sin ide om en «naturlig økonomisk orden» (6), der pengestrømmen er sikret ved at penger er en offentlig tjeneste, som folk betaler en bruksavgift for. *Istedet for å betale renter til dem som har flere penger enn de trenger for å få dem til å sette pengene i omløp, skulle disse istedet måtte betale en liten avgift for å holde penger ute av omløp. Denne avgiften*

kommer ikke enkeltpersoner tilgode, men alle dem som deltar aktivt i markedet ved å handle med hverandre og opprettholde betalingsmiddelets troverdighet.

For bedre å forstå denne tanken er det fruktbart å sammenlikne penger med en jernbanevogn, som i likhet med penger letter utveksling av goder. Det er selvsagt at ingen betaler den som bruker en vogn en premie (= rente) for at han skal losse den slik at vognen igjen kan komme i omløp. Tvert om må brukeren betale en liten avgift (overliggegebyr) om han ikke losser vognen. Dette ville i prinsippet være alt vi måtte gjøre med pengene for å avskaffe renten og de negative følger den har. Den aktuelle bruker betaler et lite «parkeringsgebyr» hvis han beholder de nye pengene lenger enn nødvendig for bytte av varer og tjenester.

Mens renter i dag representerer en privat fortjeneste, ville bruksavgiften gi en offentlig gevinst. For at likevekten mellom pengemengden og omfanget av den økonomiske aktivitet skal bestå, måtte avgiften bringes tilbake til pengekretsløpet. Den ville bli en offentlig inntektskilde som ville dekke kostnadene til seddelbank og utskifting av penger. Overskuddet ville – som i dag – gå rett i statskassen, og kunne være øremerket for nedbetaling av gjeld. *Selv om den kan synes enkel, gir denne endringen løsningen på de mange problemer rente og rentesrente har skapt før og nå.*

Silvio Gesell kalte disse pengene «fripenger», ettersom de var rentefrie (7). Dieter Suhr har de siste årene innført begrepet «nøytrale penger» (8), fordi de tjener alle og ikke gir ensidige fordeler til noen, som dagens pengesystem gjør. Jeg vil slutte meg til denne betegnelsen. I det

følgende vil jeg derfor bruke begrepet nøytrale penger når jeg omtaler rentefrie byttemidler underlagt en bruksavgift. I det historiske tilbakeblikk som følger, bruker jeg datidens vanlige betegnelser.

I de følgende to avsnitt blir historiske erfaringer og forsøk på løsninger i vår tid beskrevet. Hensikten er å tydeliggjøre hvordan en slik pengereform virker.

De første eksperimenter med rentefrie penger

I 30-årene foretok tilhengere av Gesells teori – «Freiwirtschaft» (Friøkonomi-bevegelsen) – enkelte forsøk med rentefrie penger for å bevise disse tankenes sannhetsgehalt. I Østerrike, Frankrike, Tyskland, Spania, Sveits og USA forsøkte man å få innført fripenger for å avhjelpe arbeidsløsheten (9). Et forsøk i Wörgl i Østerrike viste seg mest vellykket (10).

Wörgl, med omkring 3 000 innbyggere, begynte å tenke på pengereform mellom 1932 og 1933. Byens borgermester overbeviste kjøpmenn og forvaltning om at de hadde mye å vinne og intet å tape på å gjennomføre et pengeeksperiment, som foreslått i Silvio Gesells «Den naturlige økonomiske orden».

Innbyggerne samtykket, hvorpå byrådet utga 5 000 «frie schilling» (d.v.s. rentefrie schilling) med dekning på samme beløp i vanlige østerrikske schilling i banken. Byen lot bygge en bro, utbedret gater og investerte mer i offentlige tjenester. Lønninger og materialer ble betalt

med disse pengene, som ble akseptert som betalingsmiddel av byens kjøpmenn og forretningsfolk.

Bruksavgiften på disse pengene beløp seg til 1 % i måneden, altså 12 % i året. Den som hadde seddelen ved månedens utgang, måtte betale avgiften. Dette skjedde i form av et (fri-) merke verd 1 % av seddelens pålydende. Dette ble klistret på baksiden av seddelen. Uten dette merket var seddelen ugyldig. *Den lille avgiften førte til at enhver som fikk betaling i frischillling, brukte dem så snart de kunne, før de brukte sine vanlige penger.* Innbyggerne i Wörgl betalte til og med skatten på forskudd for å unngå å betale avgiften. *I løpet av ett år hadde de 5 000 frie schillingene sirkulert 463 ganger. På denne måten hadde de skapt varer og tjenester til en verdi av (5 000 x 463 =) omtrent 2 300 000 schilling. Den vanlige schillingen var i omløp bare 213 ganger* (11). (Om sammenhengen mellom omløpsavgift og omløpshastighet, se avsnittet: «Tilløp til løsninger i dag».)

Samtidig som mange av landene i Europa slet med stigende arbeidsløshet, gikk andelen arbeidsløse i Wörgl i løpet av dette ene året ned med 25 %. *Avgiften som byrådet tok inn, og som hadde sørget for at pengene gikk så fort fra hånd til hånd, beløp seg til 12 % av 5 000 frie schilling, dvs. 600 frie schilling i alt.* Disse ble brukt til offentlige formål, d.v.s. til fellesskapets beste, og ikke til berikelse av enkeltpersoner.

Da mer enn 300 kommuner i Østerrike begynte å interessere seg for denne modellen, så den østerrikske nasjonalbank sitt monopol truet. Den grep inn overfor byrådet og forbød trykking av lokale penger. Til tross for en langvarig strid, som gikk helt opp til den østerrikske

høyesterett, har verken Wörgl eller noen annen kommune i Europa kunnet gjenta eksperimentet.

I Suhrs bok «The capitalistic cost – benefit structure of money», beretter Cohrssen om forsøket på å innføre Gesells prinsipper i USA i 1933, innenfor «stamp scrip movement» ((fri-)» merkepenge- bevegelsen») (12). Mer enn 100 kommuner, deriblant flere av USAs store byer, planla på denne tiden å innføre penger som skulle fungere som de «frie pengene» i Wörgl. Arbeidsdepartementet, innenriksdepartementet og økonomidepartementet i Washington DC hadde befatning med disse søknadene. Selv om ingen av dem var imot, hadde de ikke myndighet til å gi den nødvendige tillatelse. Til slutt spurte Dean Acheson, som senere ble innenriksminister, regjeringens økonomiske rådgiver, professor Russel Sprague, som underviste ved Harvard universitetet, om hva han mente. Cohrssen husker et svært hjertelig møte med ham, der professor Sprague sa at det i grunnen ikke var noe å innvende mot det å utstede (fri-)merkepenger for å skape nye arbeidsplasser. Imidlertid mente han at forslaget gikk langt utover dette: Det ville være et tiltak som fullstendig ville omstrukturere det amerikanske pengesystem. En så stor omveltning hadde han ingen fullmakt til å anbefale. Dette ble slutten for «stamp-scrip»-bevegelsen, et pilotprosjekt som sannsynligvis ville ha ført til en virkelig pengereform. Den 4. mars 1933 beordret president Roosevelt alle banker midlertidig stengt. Videre forbød han enhver utgivelse av nødpenger. Som konklusjon på sine intense anstrengelser, skrev Cohrssen: *« Alt i alt kan vi si at de tekniske vanskelighetene med å skape pengestabilitet, er små sammenlik-*

net med den manglende forståelse av problemet. Så lenge pengeillusjonen ikke blir overvunnet, vil det være umulig å få politisk gjennomslag for å skape den nødvendige pengestabilitet (13).

Tilløp til løsninger i dag

For å få til en pengereform, måtte følgende erkjennelse ligge til grunn hos en stor del av befolkningen: Om vi vil løse de problemer som i dag forårsakes av pengenes tilleggsfunksjon som vare (faktisk den mest ettertraktede av alle), må pengenes funksjon begrenses til byttemiddel og verdilagrings-/oppbevaringsmiddel.

Omløps- eller bruksavgiften som hindrer at penger blir holdt tilbake, ville gjøre det nødvendig med en nøye tilpasning av pengemengden i forhold til alle transaksjoner. Når det var nok nye penger til å utføre samtlige transaksjoner, behøvde ikke flere å komme i omløp. Dermed ville økningen av nye penger følge den naturlige eller kvalitative vekstkurven (kurve a, figur 1), og ikke lenger det eksponentielle eller kvantitative vekstmønster.

90 % av det vi i dag kaller «penger», er i virkeligheten pengefordringer i form av tall i en datamaskin. Derfor ville det, med dagens vanlige girobetalingsrutiner, være meget enkelt å innkreve bruksavgiften når nøytrale penger var innført. Tilgodehavender på lønnskontoen, som til enhver tid står til eierens rådighet, ville for eksempel bli belastet med en halv prosent i måneden, altså 6 % i året. Den som hadde mer på lønnskontoen enn han trengte til

utgiftene i inneværende måned, ville overføre overskuddet til sparekontoen, som ikke var avgiftsbelagt.

Nøytrale penger på sparekonto ville riktignok ikke gi renter til eierne. De ville imidlertid beholde sin stabile verdi, idet omløpssikrede penger uskadeliggjør den viktigste inflasjonsårsak (forutsatt en fornuftig pengepolitikk fra seddelbankens side, se kapittel 1). Den som får lån, betaler likedan ikke renter, men skal bare betale bruksgebyr (ca. 1/2 % i måneden) inntil han har brukt pengene, i tillegg kommer risikopremie og et behandlingsgebyr, slik det også i dag er innebygget i ethvert banklån. Sistnevnte beløper seg til omkring 1,5 % til 2,5 % av vanlige låneomkostninger. Dermed ville lite endre seg i praksis. *Bankenes oppgave ville fortsatt være å formidle penger.*

For å skape likevekt mellom den realøkonomiske produksjon og pengemengden, måtte bankene – akkurat som i dag – returnere større overskudd av nøytrale penger til sentralbanken, eventuelt overføre dem til andre banker med behov for penger. Svingninger i låneetterspørselen kunne reguleres med en svært lav rente (+/- 1 %). Disse svingningene ville bare være en midlertidig *reguleringsmekanisme, og ikke som i dag, en mekanisme til omfordeling av rikdom.*

Hamstring av kontanter i nye pengesedler kunne hindres på en mer elegant måte enn ved å klistre et merke på baksiden. *Man kunne for eksempel trykke sedlene i serier med ulike fargemarkeringer og størrelser. En eller to ganger i året kunne så en serie inndras uten forvarsel, slik at ingen kunne hamstre større mengder pengesedler uten tap.* Dette ville ikke være mye dyrere for staten enn den utskifting av slitte sedler som skjer i dag.

Når det gjelder omløpshastigheten, blir den i mindre grad bestemt av størrelsen på avgiften enn av behov innen økonomien selv. I bestemte perioder, f.eks. før jul, blir det høyere etterspørsel etter varer, og pengene vil sirkulere raskere. Noen ganger er det lavere etterspørsel, og pengene vil sirkulere langsommere. Dette kan sammenliknes med blodomløpet vårt, som noen ganger må transportere mer, andre ganger mindre oksygen for å dekke organismens behov.

Ved innføring av sparekonti der pengene bevarer verdien, slipper man å betale omløpsavgift. Dette sørger for at omløpsavgiften ikke resulterer i større pengeforbruk, noe som ville være ødeleggende utfra et økologisk synspunkt. Tvert om vil pengestabilitet gi større sikkerhet enn i dag, og derfor på lang sikt stimulere til sparing. Det vil si at med innføring av nøytrale penger tilpasser økonomien seg folks behov, og ikke veksttvangen i pengesystemet.

Om ovenstående pengereform skulle gjennomføres i stor skala, måtte den ledsages av en jord- og skattereform. Uten jordreform, ville overskytende penger bli tiltrukket av eiendomsspekulasjon. Uten en skattereform som får oss til å omgås naturens goder på en annen måte, ville de økologiske problemer bestå.

Den nødvendige jordreform

Penger og jord er livsnødvendige for alle. Enten vi spiser, sover eller arbeider, er det utenkelig å skulle leve uten

jord. Derfor skulle jorda tilhøre alle, på linje med luft og vann. Indianerne i Nord Amerika sier: «Jorda er vår mor, hvordan skulle vi kunne stykke henne ut og selge henne.» Jorda burde tilhøre fellesskapet, som igjen kan leie den ut (til dem som bruker den). Dette var vanlig i mange europeiske land, inntil romerretten innførte privat eiendomsrett i senmiddelalderen (14).

I dag kjenner vi to grunnleggende ulike systemer i verden:

– Privat eiendomsrett og privat bruk av jorda i de kapitalistiske land.

– Offentlig eiendomsrett og offentlig bruk av jorda i de kommunistiske land.

Figur 7 gir et eksempel fra Vest Tyskland på hvordan vanlige folk har betalt for eiendomsspekulantenes høye profitter i de kapitalistiske land.

Her blir jord og eiendom konsentrert på stadig færre hender. Dette fører igjen til at andre fratas retten til jord til forsvarlige priser. (Tilsvarende utvikling i prisen på jordeiendom kan ikke påvises for Norge.) I de kommunistiske land består derimot hovedproblemet i den uøkonomiske utnyttelsen av jorda.

I Russland, hvor jord og grunn blir offentlig eid og drevet, blir 60 % av matvarene høstet på de 4 % av jorda som blir drevet privat. Her består altså problemet i felles bruk, som er mindre effektivt enn privat bruk tuftet på egeninteresse og tilsvarende ansvar.

Av denne grunn ville en kombinasjon av privat bruk og felleseie være den mest fordelaktige løsning for å gjøre både individuell utvikling og sosial rettferdighet mulig. Akkurat disse forslagene satte Henry George frem alle-

rede i 1879 (15), Silvio Gesell i 1904 (16) og Yoshito Otani i 1981 (17).

Etter de katastrofale følgene ekspropriasjon har fått i land med kommunistisk forfatning, ville ingen vestlig nasjon i dag så mye som overveie å gjøre jordeiendommer til felleseiendom uten erstatning. Romerretten, som innførte privat eiendomsrett til jord og grunn i den vestlige sivilisasjon, ble riktignok opprinnelig påtvunget folkene av deres erobrere. De som i utgangspunktet tjente på dette, er imidlertid allerede gått over i historien. Dagens eiere har enten kjøpt eller arvet jorda på lovlig vis. Derfor må de av rettferdighetshensyn få erstatning. Kommunene vil imidlertid bare være istand til dette såfremt de får tilført eksta midler. På lang sikt kunne for eksempel kommunen innkreve en avgift på 3 % av verdien på all jord. For disse pengene kunne man kjøpe opp jord som var til salgs. På denne måten ville lokalsamfunnet i løpet av et visst tidsrom erverve all egen jord og grunn, for så å forpakte den bort til private brukere. Teoretisk sett ville det ta 33 år med en avgift på 3 % og nøytrale penger. Alternativt kunne grunneierne få mulighet for å selge jorda til kommunen over 33 år istedet for å betale den årlige avgiften på 3 %. Deretter skulle de fortsatt ha bruksrett til den samme jorda ved arvefeste. Imidlertid ville de etter de 33 årene måtte betale avgiften på 3 % av jordas takserte verdi til kommunen. Denne skatten kunne graderes utfra sosiale eller økologiske hensyn.

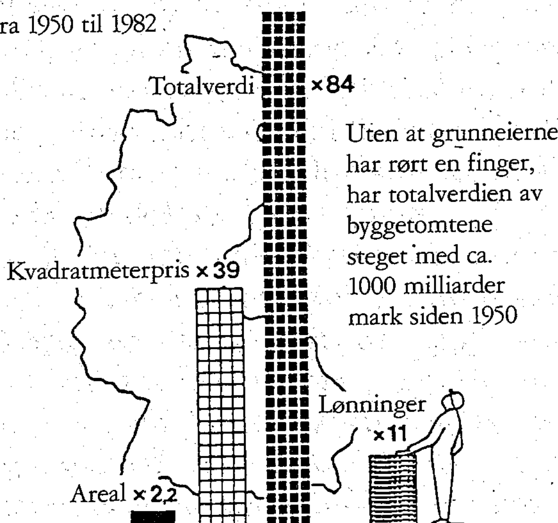
Som øyeblikkelig effekt ville spekulasjon opphøre. Størstedelen av den jorda folk idag eier uten å drive, ville bli budt ut på markedet for å unngå et fortsatt tap. Jo mer

jord som ville bli stilt til rådighet, jo mer ville prisene synke. Dermed ville stadig flere mennesker få muligheten til å utnytte den tilgjengelige jorda produktivt. Særlig i utviklingslandene ville dette kunne ha en betydelig effekt på matproduksjonen. Den stadig synkende matproduksjon i forhold til befolkningsveksten er ikke et spørsmål om landbruksteknikk. Derimot er det manglende tilgang på jord for små driftsenheter innen landbruket.

I dette nye systemet ville forpakterne ha samtlige fordeler som i dagens arvefestesystem: De ville kunne bruke eiendommen innen rammen av lokale retningslinjer. De ville kunne bygge på den. De kunne selge husene sine. De kunne la husene gå i arv til sine etterkommere. De kunne leie ut til tredjeperson, så lenge de betalte forpakteravgiften. Det nøyaktige forpaktingsbeløp kunne bli fastlagt gjennom offentlig utlysning, auksjoner eller liknende. Dermed kunne planøkonomisk ineffektivitet og byråkratiske bestemmelser unngås.

Denne endringen ville på lang sikt løfte en enorm byrde fra skuldrene til det arbeidende folk. – Det er de som i siste omgang alltid betaler for spekulantenes gevinster. Nettopp derfor er også jordeiendom altfor ofte blitt misbrukt. Om vi istedet skal finne en samfunnsmessig realistisk løsning, må det bli slutt på spekulasjon med eiendom og penger. På den annen side er målet med den foreslåtte løsning ikke å straffe dem som tjener på dagens system. Det er heller, sakte men sikkert, å avskaffe grunnlaget for at noen mennesker har enorme fordeler, som flertallet må betale for. Av *figur 7* fremgår at den gjennomsnittlige arbeidstiden som trengs for bli eier av et stykke jord i Tyskland, er tredoblet siden 1950. (I Norge

Fig. 7. I Tyskland må man i dag arbeide tre ganger mer for å kjøpe en hustomt enn i 50-årene.

Hvorfor blir tomteprisene stadig mer uoverkommelige?
Hvem drar nytte av dagens system?
Hva bør forandres?

har blant annet konsesjonsloven sterkt begrenset slik spekulasjon med jordeiendom.)

Land med en fremskrittsvennlig forfatning ville ikke ha problemer med å innføre en slik forandring utfra et rettslig standpunkt. Den norske konsesjonsloven er et uttrykk for ønske om samfunnsmessig kontroll med landeiendom mens jordloven skal sikre at dyrket jord holdes i hevd.

Konsesjonsloven gir videre stat og kommune lovfestet forkjøpsrett innenfor ordlyden av loven, mens grunneier-

ne sikres erstatning gjennom lov om ekspropriasjon (oreigningsloven).

Den nødvendige skattereform

Det blir anslått at mellom halvparten og to tredjedeler av dagens bruttonasjonalprodukt har negative økologiske konsekvenser (18). Den foreslåtte penge- og jord-reform (s. 31) ville bane vei for økt produksjon og sysselsetting. For at begge skal gjennomføres på en økologisk forsvarlig måte, måtte skattelovene endres i to retninger:

1. Skattlegging av produkter istedenfor inntekt.
2. De økologiske omkostningene ved produktene skulle inngå i utmålingen av produktskatten.

I boken «Die Ökologische Wirtschaft» (19), peker Herman Laistner på at inntektsskatten fordyrer den menneskelige arbeidskraft til de grader at det blir mer lønnsomt for bedriftslederne å erstatte den med økt mekanisering. En meningsløs masseproduksjon på siden av folks reelle behov fortærer verdifulle, ikke fornybare, ressurser. Om man istedet skattla produktene og inkluderte de økologiske kostnadene fremstillingsprosessen medfører, ville det selvsagt gi høyere priser på produktene. Kombinert med betydelig lavere arbeidskostnader, ville imidlertid presset mot økende automatisering synke, sysselsettingen stige, og stadig flere finne arbeid.

Når en arbeider blir erstattet av en maskin, betaler samfunnet i dag dobbelt opp. For det første mister samfunnet inntektsskatten – ettersom maskinenes inntekt ikke blir beskattet – og dessuten betales det ut arbeids-

løshetstrygd til den oppsagte arbeideren. I tillegg foregår mye svart arbeid for å unndra inntektsskatt. Uten inntektsbeskatning ville denne skyggeøkonomien være legal.

Dagens levestandard ville ikke synke, fordi de stigende produktprisene reformen medførte, ville motsvares av en skattefri inntekt. På lang sikt ville dette gi en helt annerledes, og økologisk forsvarlig, forbrukeratferd. Folk ville tenke seg om to ganger før de kjøpte ny sykkel eller bil, ettersom det ville være billigere å få ting reparert.

Denne forandringen av skattegrunnlaget kunne innføres litt etter litt, og ville være fornuftig selv uten penge- og jordreform. Den ville effektivt støtte opp under et mangfold av krav og forslag som økologer har fremsatt i løpet av de siste tiår. En kombinasjon av begge reformer ville løse mange miljøproblemer, gjøre en rekke «miljøtiltak» overflødige, samt bidra til å løse arbeidsløshetsproblematikken.

KAPITTEL 3

Hvem tjener på rente- og inflasjonsfrie penger?

To grunnleggende ulike beveggrunner synes å føre til gjennombrudd for individuell og sosial endring:

For det første: For å forhindre det sammenbrudd som nødvendigvis må bli resultatet av en bestemt måte å forholde seg på.

For det andre: Fordi man anser et annet atferdsmønster mer adekvat for å nå et ønsket mål.

En endring av pengesystemet, som foreslått i forrige kapittel, kan skje av den ene eller begge ovennevnte grunner:

Før i tiden ble kreftaktig pengevekst, og derigjennom makt i hendene på en stadig mindre gruppe mennesker, «løst» gjennom revolusjon, krig eller økonomisk sammenbrudd. I dag er disse løsningene ikke lenger brukbare. På den ene side gjør det mangedoble potensialet for global ødeleggelse en voldelig løsning uakseptabel. På den annen side er alle nasjoner økonomisk avhengig av hverandre i en tidligere ukjent grad. Om vi vil overleve, er vi tvunget til å finne en ny løsning.

Ifølge mange økonomer og bankfolk var børskrakket i 1987, da 1,5 milliarder dollar forsvant på få dager, bare en liten forsmak på det vi har i vente ved en ny verdens-

omspennende økonomisk depresjon, dersom vi ikke forandrer systemet grunnleggende i løpet av de nærmeste år. En omstrukturering av pengesystemet gir oss mulighet til å unngå en slik katastrofe.

Enten vi forstår det eller ikke: Enhver eksponentiell vekst fører til sin egen ødeleggelse. Utover dette har det å innføre nøytrale penger åpenbare fordeler, i form av sosial og økologisk rettferdighet.

Hovedproblemet ved enhver omstillingsprosess består ikke så mye i at vi ønsker å klamre oss til den eksisterende situasjon, eller i at vi ikke innser fordelene med vårt nye mål eller retning. – Problemet er derimot: Hvordan skal vi komme oss herfra og dit? Vi kjenner de farer som truer her, men kan vi utelukke at det nye systemet får andre, kanskje enda verre følger?

For å gjøre det lettere å besvare spørsmålet, vil jeg forsøke å fremstille hvordan omleggingen av pengesystemet ville bli til fordel for de forskjelligste samfunnsgrupper: De rike og de fattige, de ansvarlige i regjeringene og enkeltmennesker, minoriteter og flertall, næringslivsfolk og miljøvernere, materielt orienterte og åndelig orienterte mennesker.

Frem til dette punkt bygger vår analyse på fakta og tall som kan etterprøves av alle. Fra nå av vil det bli antakelser beroende på historiske erfaringer. Påliteligheten av slike forutsigelser må overprøves gjennom erfaringer i dagens økonomiske og sosiale sammenheng.

Derfor reiser følgende spørsmål seg: Hva kunne få en region eller et land til å stille seg til rådighet som prøveområde for et nytt pengesystem?

Det landet eller den regionen som starter med pengereform

Hvis vår analyse er riktig så langt, byr den foreslåtte løsning i all hovedsak på fordeler:

– Overvinnelse av inflasjon og rentebetinget omfordeling av inntekt

– Økt sosial rettferdighet

– 20 – 30 % lavere priser for varer og tjenester

– Overvinnelse av veksttvangen

– På lang sikt, en stabil økonomi som utvikler seg mot kvalitative forbedringer, etter at de materielle behov er tilfredsstilt

Hvis rentekostnadene gikk mot null ved investeringer og i produksjon, ville ikke bare prisene på varer og tjenester falle i det land/den region som hadde innført nøytralpengesystemet. Man ville også få et stort fortrinn på det nasjonale og internasjonale marked. Produkter og tjenester kunne selges tilsvarende billigere i forhold til det til enhver tid aktuelle rentenivå. Dessuten ville etterspørselen forskyve seg fra finansobjekter, til verdiskapende virksomhet. Dette ville muligens føre til en midlertidig økning i etterspørselen etter konsumvarer. Etterspørselen etter store prosjekter, som i dag springer ut fra storkapitalen, ville imidlertid gå tilbake i samme omfang. Når man ser bort fra mulighetene for å begrense slike etterspørselshopp gjennom et miljøskattesystem (se ovenfor), må man være klar over følgende:

Mange varer og tjenester, som i øyeblikket ikke kan konkurrere i lønnsomhet med pengeinvesteringer på pengemarkedet, ville plutselig bli realistiske. Herunder

hører økologiske produkter, sosiale prosjekter og kunstnerisk virksomhet. Disse trenger bare akkurat å bære seg, fordi de tilfredsstiller menneskelige behov. Det ville resultere i en mer variert og dermed mer stabil økonomi, som ikke truer miljøet. I det økonomiske oppsving ville sysselsettingen stige, utgiftene til sosialhjelp falle, byråkratiet svinne og skattetrykket lette.

Ved utprøving i en bestemt region (slik tilfellet for eksempel var i Wörgl) ville to pengesystemer bestå. Handel med alle varer og tjenester produsert i denne regionen kunne skje ved hjelp av nøytrale penger. Alt som ble kjøpt utenfor forsøksregionen, måtte betales med vanlige penger. For overgangsperioden gjelder bestemte vekslingsregler, og fast vekslingskurs 1:1. Regionen ville fungere på liknende måte som en frihandelssone, med tollfri produksjon og handel.

Ifølge Greshams lov fortrenger «dårlige penger» «gode». Ifølge denne definisjonen er «nøytrale penger» «dårlige penger» fordi de i motsetning til dagens penger er underlagt bruksavgift. Folk ville så sant mulig alltid betale med dårlige penger og beholde de gode. På denne måten ville nøytrale penger bli brukt så ofte som mulig, og nettopp dette er hensikten. Man ville beholde de gamle pengene, og bare bruke dem når det var uunngåelig. Om vi innfører det nye systemet som et eksperiment i ett område, kunne det eksistere side om side med dagens pengesystem, inntil det hadde demonstrert sine fordeler.

Ved utvidelse av forsøket til å gjelde hele landet, ville utenrikshandelen bestå uforandret. Som før ville det eksistere en vanlig vekslingskurs. Imidlertid ville nøytrale penger som de mest stabile oppnå en forholdsvis høyere

kurs i gjennomsnitt på årsbasis, idet de i motsetning til andre valutaer ikke er utsatt for inflasjon. Derfor ville investeringer i nøytrale penger være fordelaktig, sammenliknet med svingende valutaer som for eksempel dollar.

Politikere og banker

I de fleste land har regjeringen enerett på å trykke penger. Derfor måtte en offisiell utprøving av et nytt pengesystem som omfatter kontanter, godkjennes eller støttes av sentralbanken eller regjeringen. Ved å begrense seg til «bokpenger» er det ikke nødvendig, slik det vil bli beskrevet i kapittel 5.

Et forsøk på å innføre rentefrie penger ville helt åpenbart være av største politiske betydning. Det ville kreve mot fra de styrendes side å medgi at man frem til i dag har tolerert et høyst urettferdig system. Dessuten har de fleste vanskelig for å forstå hvorfor det er bedre å legge en «avgift» på penger enn å tillate betaling av renter.

I dag blir regjeringer, politikere, banker og forvaltning holdt ansvarlig for de fleste problemer som følger av den grunnleggende feilen i pengesystemet. Svaret er: Symptombehandling og midlertidige løsninger, som delvis gjeldssanering, refinansiering og midlertidige tilskudd for å mildne de verste sosiale konsekvenser. I valgkampanjene finner vi regelmessig løfter om å motvirke inflasjon, forbedre de sosiale ytelser og legge vekt på økologi og miljøtiltak. Med dagens pengessystem er det umulig å få til alt dette samtidig.

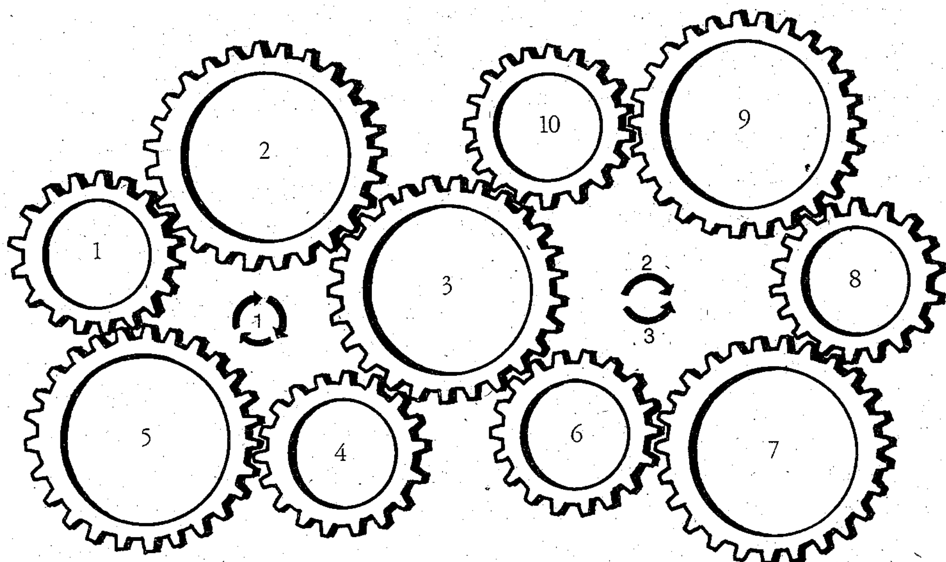
Sannheten er at alle slåss med ryggen mot veggen. Istedet for å bedre seg, blir situasjonen verre, jo nærmere vi kommer den akselererende delen av pengesystemets eksponentielle vekstkurve. Istedet for forbedringer, rammes de økologiske og sosiale områder først av nedskjæringer. Såvel konservative som venstreorienterte politikere har i dagens system lite spillerom for virkelig forandring.

En av de få tyske politikere som ikke bare forstår dette, men også har forsøkt å få til pengepolitiske forandringer, er Klaus von Dohnanyi, borgermester i Hamburg gjennom en årrekke. I sin regjeringserklæring den 23.2.1983 sa han: «Dersom vi i årene som kommer, fortsatt lar statens, delstatenes og kommunenes gjeld øke slik som frem til i dag, vil vi, selv med fortsatt fallende renter, ikke bare miste spillerommet for ytterligere tiltak, men luften vil også gå ut av oss til å fortsette den politikken vi hittil har ført....»

Beregninger fra fylkesmannskontoret i Vadsø, gjengitt i en artikkel i Aftenposten 19.02.90 viser at gjeldsbyrden i Finnmark er så stor for enkelte kommuner at kommunenes administrasjon mer eller mindre går i oppløsning. Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom at flere kommuner ikke har maktet å levere regnskap de siste årene. Utviklingen i Oslo de siste årene illustrerer også godt de praktiske følgene av stor rentebelastning.

Dohnanyi fortsetter: «Den økende lånefinansiering av offentlig sektor fremkaster i første rekke to problemer: Det ene er den fremtidige belastning på det offentlige i form av renter og avdrag. Det andre de uønskede fordelingsvirkninger i kapitaleiernes favør, som nødvendigvis

Fig. 8. Et ubrytelig kretsløp?

1. Større omsetning i bankene, mer bankmakt

2. Økende låneopptak

3. Større rentebelastning

4. Høyere renteinntekt til finanskapitalen

5. Overdreven vekst i pengeformuene

6. Dagens utvei: større vekst

7. Økt miljøbelastning og ødeleggelse

8. Kriser? Krig? Katastrofer?

9. Sosiale spenninger voksende problemer
Fattigdom, arbeidsløshet, massestreiker, prisstigning, uro, ran, kriminalitet, vold

10. Synkende fortjeneste synkende lønninger

er forbundet med dette» (20). Han foreslår derfor rente- og avdragsfrie lån fra sentralbanken til stat og delstater for å muliggjøre sosiale og økologiske tiltak uten den økonomisk meningsløse og urimelige belastningen av morgendagens offentlige budsjetter.

Den norske stat står her i en særstilling i forhold til nesten alle andre land, idet landet har et milliard-overskudd i forhold til utlandet. Dette setter kommunenes gjeldskrise i et eget perspektiv for Norges vedkommende.

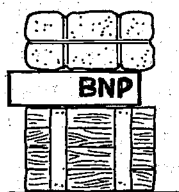
Av *figur 8* blir det klart hvordan hver sektor i en komplisert og høyt utviklet økonomi er nært forbundet med andre. Nedskjæringer i én sektor medfører uvegerlig konsekvenser for systemet som helhet. Når statsgjelden øker eller rentesatsen stiger, vil mer penger tilflyte dem som har sin rikdom i penger (*figur 8*, kretsløp 1). Samtidig får det arbeidende folk mindre penger til rådighet for sine behov. Dette har igjen konsekvenser for arbeidsmarkedet, for skatteinngangen og for miljøet (*figur 8*, kretsløp 2 og 3). *En stat som setter seg i ytterligere gjeld for å kompensere synkende inntekter, vil uvegerlig forsterke «problemkjeden». Et system med nøytrale penger kunne derimot både minske statens gjeldsøkning, forhindre en ytterligere pengekonsentrasjon gjennom rentemekanismen og sikre stabil handel med varer og tjenester på et fritt marked.*

Om situasjonen i de industrialiserte land fremdeles forekommer oss akseptabel, anbefales et blikk på landene i den tredje verden: Det er de som lider mest under virkningene av dagens system. På den ene side øker de store amerikanske og tyske banker sine reserver for å

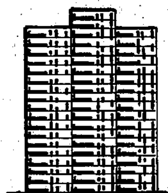
være forberedt på finansielt sammenbrudd hos låntakere i utviklingsland. På den annen side importerer industristatene kapital fra utviklingslandene, og ikke omvendt. Dette er en del av grunnen til at den økonomiske situasjon hos oss fremdeles synes akseptabel. Nye lån gitt for å nedbetale gammel gjeld, forlenger og forsterker bare den internasjonale gjeldskrisen ytterligere. Hvor påkrevet det er med endring av denne utviklingen, kommer klart frem i rapporten «Vår felles framtid» fra FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling (Brundtlandkommisjonen). Den bekrefter at den økonomiske og økologiske krisesituasjonen, tilsynelatende uavhengige av hverandre, i virkeligheten danner en helhet.

«Økologi og økonomi blir i økende grad flettet sammen – lokalt, regionalt og globalt – til et sammenhengende nett av årsaker og virkninger... Gjeldsbyrden som er så stor at mange land ikke har inntekter nok til å betale tilbake, tvinger afrikanske land som er avhengige av råvarehandel, til å overutnytte sitt dårlige jordsmonn. Dette fører til at dyrkbar jord blir forvandlet til ørken... Grunnlaget for produktiv virksomhet i andre deler av den tredje verden blir skadelidende, såvel på grunn av lokal svikt, som på grunn av de internasjonale økonomiske systemers virkemåte. Som en følge av «gjeldskrisen» i Latin-Amerika blir kontinentets naturressurser nå ikke utnyttet til utvikling, men til å betale kreditorer i utlandet. Det vil være kortsynt å la dette fortsette både av økonomiske, politiske og miljømessige grunner. Det nåværende system krever at relativt fattige land skal godta økende fattigdom, samtidig som de må eksportere en stadig større del av sine knappe ressurser» (21).

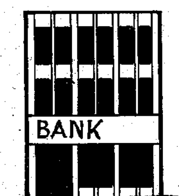
Fig. 9. Vest-Tyskland 1950 til 1985:

Bruttonasjonalproduktet ble 18 ganger større

Gjelden ble 51 ganger større

Banktransaksjonene ble 83 ganger større

Ifølge Alfred Herrhausen, inntil 1989 styremedlem og talsmann for den tyske nasjonalbank, går «strukturen og størrelsen på problemet langt utover tradisjonelle problemløsningsteknikker» (22). De som er ansvarlige for dagens system, vet at det ikke kan bestå. Men enten kjenner de ikke alternativet, eller de vil ikke vite av det. Bankfolk jeg har drøftet dette temaet med, medga at de hittil ikke hadde hørt om noe alternativ til dagens pengesystem. Etter at jeg hadde forklart det, ga de ikke sjelden uttrykk for en følelse av at de ville sette jobben på spill om de uttalte seg offentlig om dette.

En forklaring på frykten for spredning av denne kunn-

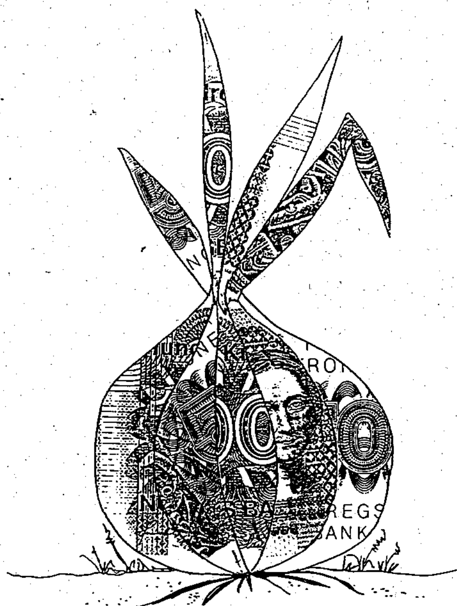
skapen i bankkretser fremgår av *figur 9*. I tiden mellom 1950 og 1985 økte bruttonasjonalproduktet i Tyskland 18 ganger, gjelden 51 ganger og banktransaksjonene 83 ganger. Det betyr at en uforholdsmessig stor del av den økonomiske veksten har tilflytt bankene. Dette beror både på gode forretninger med svingende rentesatser, og på økende omfang av spekulasjon med penger og valuta, som har fått meglergebyrene til å skyte i været.

Så lenge bankene i sin planlegging ikke også ser på utviklingen på lang sikt, vil de ikke ha interesse av en offentlig diskusjon av rentesystemets funksjon. I dag tilslører de heller problemet. «Pengeløken» i *figur 10* symboliserer den villedende reklame som banker offentliggjør i aviser og tidsskrifter verden over: Penger skal «vokse», «legge på seg», «formere seg», sier de. Enda oftere forsøker de å gi folk inntrykk av at penger skal kunne «arbeide» for dem. Men hvem har noen gang sett penger arbeide? Blir ikke arbeid alltid utført av mennnesker, det være seg med eller uten maskiner?

Reklamen skjuler den kjensgjerning at hver krone folk får på sine bankinnskudd, først må opparbeides av et annet menneske, for så å tilflyte den som har mer penger enn han behøver. Med andre ord: Folk som selger sin arbeidskraft, blir fattigere i samme takt som inntektene fra pengeformuer øker. Her ligger hele hemmeligheten med de «arbeidende» pengene. Denne måten å se det på vil bankene bare altfor gjerne skjule.

Min erfaring er at særlig de som på grunn av sin utdannelse skulle være bevisst dette problemet og løsningen på det; nemlig verdens økonomer, frykter å bli stemplet som «radikale». Om de virkelig ville gå inn for rentefrie

Fig. 10. Har du noen gang sett penger vokse?

Hvordan kan noen få mer penger ut av penger?
Hvem yter den arbeidsinnsats som skal til?
Hvem høster når pengene «vokser»?

penger, ville de gå til roten (radix) av et av verdens mest presserende økonomiske problemer. istedet blir Gesell og hans konsept for en «naturlig økonomisk orden» bare behandlet som et av historiens mange mislykkede reformforsøk. Noen av dette århundres største personligheter, som Albert Einstein, John Maynard Keynes og Ezra Pound, så imidlertid betydningen av Gesells forslag til pengereform. Keynes hevdet allerede i 1936 at «fremtiden vil lære mer av Gesells ånd enn av Marx» (23). Denne fremtiden har imidlertid ennå ikke begynt. Bankfolk og økonomer behøver ikke å være overdrevent skarpsynte

for å erkjenne at en bruksavgift ville gjøre det mulig å løse det sentrale dilemma i pengesystemet som de har stridd med i årtier. Likevel nøyer de seg med å finne på stadig mer kompliserte måter å omgås sykdommens symptomer. Økonomihistorikeren John L. King skriver om betydningen av økonomenes arbeid:

«Deres lek med tall og dataformler har vist seg ekstremt irrelevante, og tilsvarende beryktet er feilene i deres forutsigelser. Det er som om vi ved å utdanne disse menneskene har frarøvet dem evnen til å tenke» (24).

Etter det jeg har iakttatt, begriper økonomene ikke den virkelige sprengkraften i eksponentiell vekst. De synes å ha en naiv tiltro til at stadig mer kompliserte økonomiske modeller og beregninger er tilstrekkelig til å avverge faren.

De økonomer som forstår faren, som Batra (25) og King (26), forsøker i hovedsak å gi råd om hvordan man kan beskytte seg mot følgene av det neste store sammenbruddet. Et alternativ til dagens system gir de ikke.

De rike

Et av de kritiske spørsmål folk som har forstått den skjulte omfordelingsmekanismen i dagens pengesystem alltid stiller, er: Vil de 10 % av befolkningen som i dag virkelig tjener på denne mekanismen, og som sitter ved de viktigste av maktens spaker, tillate at pengesystemet blir forandret? Da ville de jo ikke lenger ha mulighet for å heve en arbeidsfri inntekt fra det store flertall av befolkningen.

Det historiske svar lyder: Selvsagt ikke – de ville ikke

sage av grenen de sitter på, før de blir tvunget av dem som hittil har betalt for det. Den nye tids svar kunne lyde annerledes: Når de som i dag profitterer på systemet, blir klar over at grenen de sitter på, vokser på et sykt tre, mens det finnes et friskt tre som ikke kommer til å bryte sammen, vil selvoppholdelsesdriften få dem til å bytte tre. Det siste ville bety samfunnsmessig evolusjon – den myke veien, mens det første betyr revolusjon – den harde veien.

Den evolusjonære veien ville gi de rike mulighet til å beholde de pengene de hittil har tjent på renter. Den revolusjonære veien ville ufravikelig føre til følbare tap. Den evolusjonære veien ville heller ikke føre til at de kunne anklages for å ha tjent penger på renter. I dag og inntil vi innfører det nye pengesystemet, har de handlet helt lovlig. Revolusjon ville uten tvil bli smertefullt. Den evolusjonære veien ville bety slutten på arbeidsfri inntekt, men istedet stabile penger, lave priser og muligens lavere skatter. Den revolusjonære vei betyr voksende usikkerhet, ustablilitet, høyere inflasjon, høyere priser og høyere skatter, slik utviklingen i den tredje verden daglig viser oss.

Mine erfaringer med folk tilhørende den siste 10 %-kategorien, er at de verken er seg bevisst hvordan rentesystemet faktisk virker, eller at det finnes et praktisk alternativ. Med få unntak ville de heller velge stabilitet enn mer penger, idet de for det meste har nok for seg selv og sine etterkommere.

Det andre spørsmålet lyder: Hva skjer når disse menneskene overfører pengene sine til andre land, hvor de fortsatt får renter, istedet for å la dem stå på en sparekon-

to hvor de riktignok beholder verdien, men ikke innbringer renter?

I begynnelsen av omstillingsprosessen ville dette sannsynligvis bare kunne hindres gjennom politiske, rettslige og økonomiske sanksjoner. Etter innføring av reformen kan det imidlertid snart slå over til det motsatte. Det man tjener på renter etter at inflasjonen er trukket fra, ville svare omtrent til verdistigningen på de nye pengene som ikke er underlagt inflasjon i hjemlandet. Dermed er det kanskje tvert om fare for at det landet som bestemmer seg for pengereform, utvikler seg til et «super-Sveits» med stabil valuta og økonomisk oppsving. I perioder har innskytere til og med betalt for å få ha pengene stående på en bankkonto uten renter i Sveits.

Motsatt trakk høyrentepolitikken i USA i begynnelsen av Reagan-perioden til seg en flom av penger fra hele verden. Det var bare gjennom økende inflasjon og drastiske devalueringer at man kunne overholde sine forpliktelser overfor utenlandske långivere. Med en rentesats på 15 %, som var vanlig ved begynnelsen av denne høyrenteperioden, ville USA allerede etter 5 år ha måttet betale tilbake omtrent det dobbelte av lånebeløpet til sine utenlandske investorer. Med dollarens opprinnelige verdi, ville dette aldri ha vært mulig. Følgen av denne politikken var at USA i løpet av åtte år ble verdens mest forgjeldede nasjon.

En enorm mengde spekulative penger – anslått til omkring 500 milliarder dollar – sirkulerer jorda rundt, fra det ene finanssentrum til det andre, på leting etter innbringende plasseringsmuligheter. Dette viser at vårt problem ikke bare er knapphet på penger. Det er heller

mangel på «fornuftige» investeringsmuligheter i dagens pengesystem. Innføring av rentefrie penger i en region eller ett land, ville tjene som eksempel på hvor raskt sosiale og økologiske prosjekter som i dag ikke «svarer seg», kunne settes ut i livet. Slik ville til slutt en stabil og svært mangfoldig økonomi oppstå. Sannsynligvis ville overskytende penger fra inn- og utland bli investert her, hvor det istedet for renter er profitt å hente, og ingen inflasjon som får denne til å krympe.

Av denne grunn er det mer fornuftig for de rike å støtte et stabilt system enn å risikere det uunngåelige sammenbrudd gjennom den økende instabilitet i dagens system.

Et tredje spørsmål gjelder dem som lever av sin kapital, men er for gamle til å arbeide. Hva vil skje med dem når det ikke lenger fins renter?

Det kan påvises at de som i dag lever av renter, kan leve av sparepengene resten av sitt liv, dersom et rentefritt pengesystem blir innført. Det eneste som skjer, er at kapitalen blir oppbrukt.

Den som har 1 million kroner, tilhører allerede den rikeste delen av befolkningen. Imidlertid tjener noen i denne gruppen atskillig mer enn 1 million kroner på renter. Ifølge offentlige kilder beløp inntekten til verdens rikeste kvinne, den engelske dronningen, seg i 1985 til ca. 700 000 pund om dagen (27). Sultanen av Brunei, verdens rikeste mann med en formue på 25 milliarder dollar (28), har en inntekt i form av renter og utbytte på en kvart million dollar i timen (29). Bedrifter som Siemens, Daimler-Benz eller Krupp blir i tysk presse betegnet som banker med en produksjonsfasade. De tjener vesentlig mer på pengeformuer enn på produksjonsvirksomhet. Selv om

verken den engelske dronningen, eller bedrifter som Siemens, Daimler-Benz eller General Motors innehar offisielle politiske maktposisjoner, utøver deres pengeformuer likevel uoffisiell makt. Skandaler etter betaling fra ledende bedrifter til politiske partier i Tyskland, USA eller andre vestlige land, viser hvordan demokratiene kommer i fare så lenge den beskrevne omfordelingsmekanismen for penger tillates. Vi tror at vi lever i et demokrati, men vi har i beste fall et oligarki. I verste fall ender det i et fascistisk regime, idet pengemakten i hendene på stadig færre mennesker ikke er underlagt politisk kontroll.

I middelalderen syntes folk de hadde det hardt når de måtte avgi tiende, altså en tiendel av inntekten eller grøden, til føydalherren. I dag tilfaller nærmere en fjerdedel av prisen på varer og tjenester pengeeierne, som inntekt på kapitalen. Når det likevel går de fleste bedre økonomisk enn i middelalderen, har vi den industrielle revolusjon og den økende automatisering av økonomien å takke. Først når vi forstår omfordelingsmekanismen i pengesystemet, blir det klart hvorfor vi fremdeles må kjempe med økonomiske vanskeligheter.

Dermed reiser følgende spørsmål seg: Er vi endelig rede til å forstå farene ved den samfunnsmessige urett som dagens pengesystem forårsaker – og villige til å forandre det? Eller vil vi heller vente til et verdensomspennende økologisk eller økonomisk sammenbrudd, en krig eller en revolusjonær samfunnsomveltning finner sted ?

Det er lite sannsynlig at enkeltstående eller små grupper kan forandre pengesystemet på egen hånd. Vi må derfor forsøke å informere hele befolkningen. De som har kunnskap om hva som må forandres, må føres sam-

men med dem som har makt til å få til politiske forandringer. I denne forbindelse må det være klart at ingen vil kunne siktes for å ha tjent på dagens pengesystem, det har jo vært fullt lovlig. Det man kan oppnå, er imidlertid å få slutt på det urettferdige systemet.

De fattige

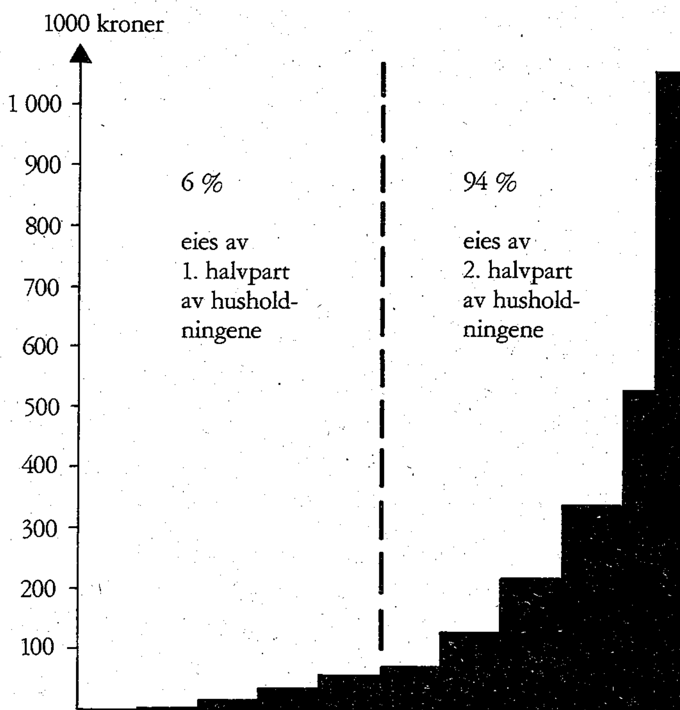
Statistisk sett hadde hver husstand i Norge en privat formue på 166 000 kroner. Dette ville til fulle bevise vår velstand, om formuene bare hadde vært tilnærmelsesvis likt fordelt. Imidlertid står vi foran den ubehagelige sannhet at halvparten av befolkningen i gjennomsnitt bare eier 6 %, mens den andre halvparten eier 94 %, slik *figur 11* viser. Dessuten øker rikdommen kontinuerlig hos 10 % av befolkningen på bekostning av alle de andre. Hver av de 100 rikeste personene i Norge har en netto formue på gjennomsnittlig 800 millioner kroner. Denne formuen øker med ca. 10 % pr. år. (Kilde: «Kapitals 100 rike», Kapital nr. 18, -90)

Dette forklarer for eksempel hvorfor vanlige familier i stadig økende grad må søke om sosialhjelp. Arbeidsløshet og fattigdom vokser, selv om man har etablert et tett «sosialt nett» for å overvinne begge deler.

Størstedelen av omfordelingen av rikdom skyldes renten, som hver dag overfører ca. 250 millioner kroner fra dem som arbeider, til kapitaleierne.[1] Selv om sosialt

[1] Dette er norske tall. Vær oppmerksom på at «kapitaleiere» her defineres som «alle som har penger i banken». En stor del av disse er småsparere, og en stor del av disse igjen er eldre, slik at en del av overføringen via renter går fra yngre til eldre hushold. NOU 1989:1)

Fig. 11. Fordelingen av formue[1] i Norge 1987

Hvilken halvdel hører du til?

[1]) Summen av nettoformue ved stats-skatteligningen og skattefri finanskapital

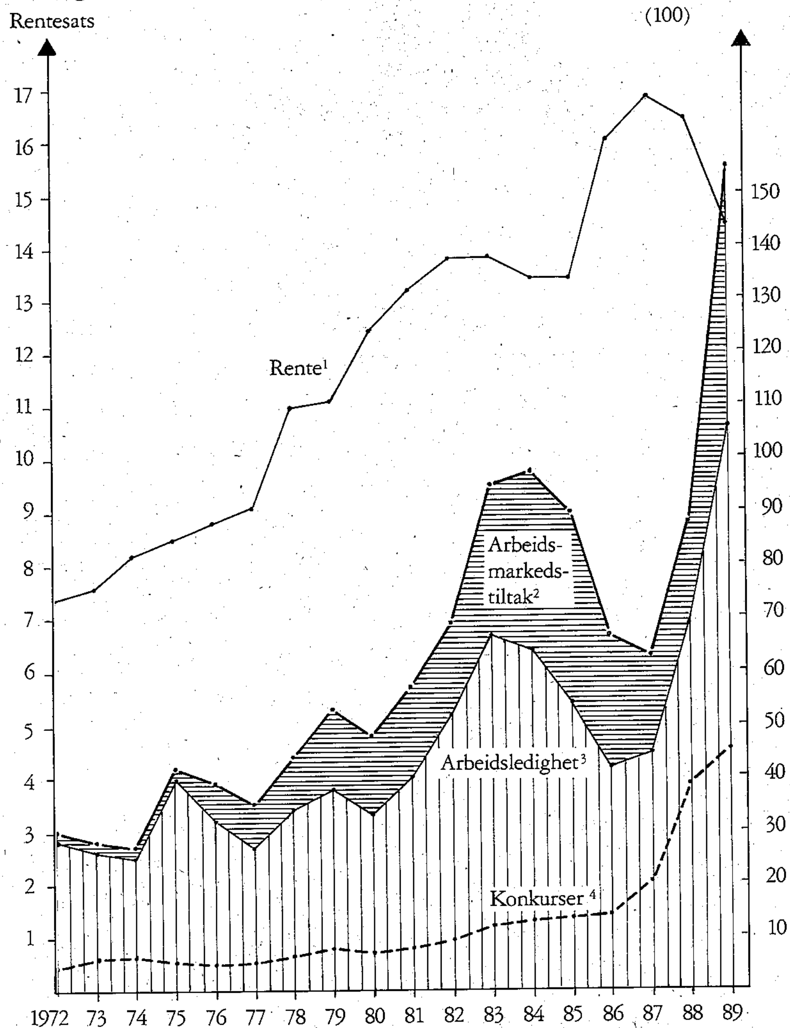
orienterte regjeringer forsøker å utjevne den ulikevekt dette medfører gjennom beskatning, fører dette ikke tilnærmelsesvis til utjevning. I tillegg rammes alle av kostnadene ved et voksende sosial-byråkrati, i form av økende skatter. Og da er de menneskelige kostnader i form av tid, krefter, og ikke minst ydmykelse i møtet med byråkratiet, sjelden tatt med i regnestykket.

Det absurde i et pengesystem som først frarøver folk deres rettmessige andel av økonomien for så, gjennom en utrolig ineffektiv prosedyre, å gi dem noen av disse pengene tilbake i form av utbetalinger over sosialbudsjettet, er knapt noen gang blitt undersøkt av eksperter. – Ei heller offentlig diskutert. – Og hvordan skulle det kunne bli annerledes så lenge de 80 % av befolkningen som betaler, ikke forstår hvordan det skjer?

Figur 12 fremstiller et av de viktigste bevis på rentens ledende funksjon i forhold til den økonomiske utvikling. *Vi ser at stigende rente følges av økende arbeidsløshet og stigende antall konkurser i handel og industri, med en tidsforskyvning på mellom ett og to år. Dette gir et entydig bevis på rentens ledende funksjon i det økonomiske hendelsesforløp. I tillegg får vi nok et tvingende argument for å innføre rentefrie penger.* Enda fanges ikke de sosiale tilleggskostnader, i form av alkoholisme, oppløste familier, og økende kriminalitet inn av denne statistikken. Gjennom en pengereform, ville også disse effektivt reduseres.

Figur 13 viser dilemmaet for landene i den tredje verden. Her ser vi vår egen situasjon som gjennom forstørrelsesglass. Den vesentlig dårligere situasjonen forårsakes av den samme strukturfeil i pengesystemet. Mens de industrielt utviklede land alt i alt tjener på det, er det u-landene som betaler. *Vi mottar hver dag 200 millioner dollar i rentebetaling fra landene i den tredje verden. Dette er dobbelt så mye som den «utviklingshjelp» vi yter. Dessuten går 1/3 av denne «hjelpen» utelukkende til å dekke rentene på tidligere lån.*

Fig. 12. Arbeidsledighet og rentenivå i Norge 1972–89

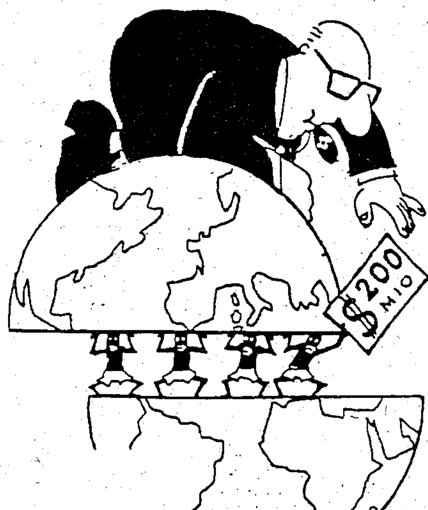

[1]) Rentesats på utlån i privatbanker og forretningsbanker pr. 31/12
[2]) Antall personer på arbeidsmarkedstiltak
[3]) Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt (fra Arbeidskraftsundersøkelsen), 1000 personer
[4]) Åpnede konkurser

Vi mister altså arbeidet når rentesatsen øker. Kan noe gjøres?

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Norges Bank.

Fig. 13. Utviklingshjelpen

Hver dag
betaler den tredje verden oss
200 millioner dollar
i rente!

Vår U-hjelp er bare halvparten så stor!

I 1989 beløp den tredje verdens samlede offisielle gjeldsbyrde seg til 115 milliarder dollar. Denne summen er mindre enn renter og avdrag på i alt 176 milliarder som er blitt betalt i løpet av de siste seksten år. Det vil si at gjelden allerede er betalt. Når vi ikke anerkjenner dette, finnes det ikke håp om at u-landene noen gang skal kunne befri seg fra den vedvarende krisesituasjonen uten en dyptgående krise. Om krig kan settes lik sult, død, sosial og individuell nød, er vi allerede midt i den «tredje verdenskrig». Det er ikke en offisielt erklært krig. Det er en krig som blir ført med ågerrenter, manipulerte priser

og urettferdige handelsbetingelser. Det er en krig som driver mennesker inn i arbeidsløshet, sykdom og kriminell atferd. Werner Rosenberger snakker i denne sammenheng om «systemkorrupsjon». Denne knytter korrupte makthavere fra land i den tredje verden og inntil nylig sosialistiske land, sammen med storformuende i alle land, som uten selv å yte noe, hever millioner i form av renter. (Eksempler på dette er Mobuto, Marcos, Noriega, Ceaucescu, Honecker som hadde sine enorme formuer på sikre utenlandske konti.) Om dette sier Rosenberger: «Det skrekkelige ved situasjonen er ikke korrumperte makthavere. De vil før eller senere bli styrtet, slik vår aller nærmeste historie igjen har vist. Det som er virkelig ille, er det faktum at de aktuelle etterfølgere, de nye makthavere, nok snakker om reformer, men ikke har for hånd noen økonomisk reformmodell som duger» (30).

Uten tvil utgjør tallet på dem som kommer dårligst ut av det i dagens pengesystem, mer enn tre fjerdedeler av verdens befolkning. På kort sikt ville den tredje verdens situasjon forandre seg om gjelden ble helt eller delvis ettergitt av kreditorland og banker. Som kjent er dette et krav fra fremskrittsvennlige representanter for kirken, økonomer og bankfolk, og blir delvis satt ut i livet. Om den grunnleggende feil i pengesystemet ikke blir slettet, er imidlertid neste krise allerede forprogrammert.

Kirker og åndelige grupper

Opp gjennom historien har mange politiske og religiøse ledere, så som Moses, Aristoteles, Jesus, Muhammed, Luther, Zwingli og Gandhi, forsøkt å forhindre den sosiale urett som kontinuerlig løpende renter forårsaker, gjennom bestemte regler eller ved å forby rente. I 2. Mosebok kap. 22, vers 25 står det: «Låner du penger til en landsmann, til en fattig nabo, skal du ikke være som en pengeutlåner mot ham. Du skal ikke kreve rente av ham» (31). Og Aristoteles i Politikken, 1, 3: « Ågerkarlen er med rette forhatt, fordi pengene her selv blir kilden til inntekt, og ikke brukes til det de ble oppfunnet for. For de oppsto for varebytte, mens renten gjør mer penger ut av penger. (...............) Renten er (........) penger av penger, og er dermed den naturstridigste av alle næringsgrener» (32).

Hos Lukas 6, 35 står det: «Lån bort uten å vente noe igjen» (33). Likeledes forbød kirkemøtet i Nikea i år 325 e. Kr. alle geistlige å ta renter. Straffen for å overtre forbudet var avsettelse med det samme. I 1139 besluttet det andre kirkemøtet i Lateran: «Den som tar rente, skal utstøtes av kirken og kan bare gjenopptas etter strengeste bot og med største forsiktighet. Den som tar rente og dør uten å omvende seg, skal nektes kristen begravelse» (34).

Martin Luther (1483–1546) vendte seg i flere skrifter lidenskapelig mot ågerkarler og monopoler: «Derfor er en ågerkarl og gjerrigknark i sannhet ikke noe riktig menneske. Han synder heller ikke egentlig menneskelig. Han må være en varulv, enda verre enn alle tyranner, mordere og røvere, nesten like ond som djevelen selv. Han sit-

ter nemlig ikke som en fiende, men som en venn og medborger i fred og fordragelighet med menigheten, og plyndrer og myrder likevel mer grufullt enn enhver fiende og mordbrenner. Når gaterøvere, mordere og fiender blir henrettet med hjulet og halshogget, hvor mye mer skulle man da torturere og henrette med hjulet alle ågerkarler, og jage bort, forbanne og halshogge alle gjerrigknarker» (35).

Reformatoren Ulrich Zwingli (1484 –1531) gikk et skritt videre i retning av sekularisering, idet han på den ene side erklærte rente for ugudelig og ukristelig, og på den annen side tilkjente staten rett til å fastsette rentefoten (36).

De forsto alle årsaken til problemet, men tilbød ikke noen praktisk løsning på hvordan pengeomløpet kunne sikres. Dermed kom den grunnleggende feil i systemet til å bestå. Pavenes renteforbud i middelalderens Europa, som ga grunn for å utstøte kristne som tok renter fra kirken, forskjøv for eksempel problemet til jødene. For dem var det tillatt å ta renter av folk som tilhørte andre religioner. Fra denne tiden ble de i stadig større grad verdens førende bankfolk. Allerede gjennom det gamle testamente ble det formidlet til de jødiske menigheter at renter i lengden ødelegger enhver sosial organisme. Derfor ble «jubelåret» akseptert fra gammelt av, med ettergivelse av alle renter og all gjeld i gjennomsnitt hvert sjuende år. Dermed kunne nok skaden som renten forårsaket begrenses, men en varig løsning fikk man ikke.

Mens toppledelsen i den katolske kirke i Latin-Amerika retter seg inn mot den vestlige kapitalistiske modell, orienterer prester på grunnplanet seg heller etter den kommunistiske modell (37). I et rentefritt penge-

system kunne det ligge en historisk mulighet for en løsning som verken er kapitalistisk eller kommunistisk, men som overskrider begge. Det ville i langt større grad sikre rettferdighet enn et hvilket som helst tenkelig hjelpeprogram. Det ville muliggjøre en stabil økonomi og understøtte kirkens bestrebelser for fred i verden.

I dag oppfordrer kirkene igjen og igjen til å gi for å lindre følgene av omfordelingsprosessen gjennom pengesystemet og avhjelpe de verste sosiale problemer såvel i industrielt utviklede land som i utviklingslandene. Dette er imidlertid bare kurering av symptomer, som ikke berører systemfeilen i pengesystemet. (Forøvrig utgjør de samlede gaver som alle hjelpeorganisasjoner i industrilandene tigger sammen, nøyaktig en prosent av de renter som utviklingslandene må betale til det rike vesten.)

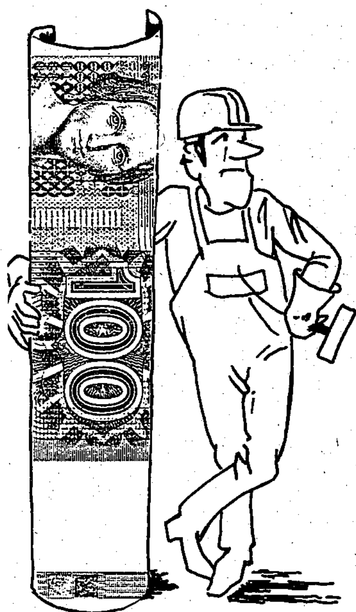
Det er også renteforbud i islamske land. Her betaler man ikke renter på lån. Istedet blir banken som låner ut pengene, andelshaver i forretningen – og får senere del i den aktuelle fortjeneste. Dette kan i noen tilfeller være bedre, i andre verre enn å betale renter. Det forandrer ikke på det faktum at pengeeierne får inntekt på andres bekostning.

Den åndelige kunnskap og de åndelige teknikker som brer seg over store deler av verden, peker mot dyptgripende endringer av bevisstheten hos et økende antall mennesker. Deres arbeid for indre forandring legger grunnlaget for ytre forandring, der en fredelig omlegging av pengesystemet er en viktig side. Derfor har alle de som føler seg forpliktet av humanitære mål, et stort ansvar for å sette seg bedre inn i de praktiske muligheter en pengereform gir, enn det som har vært tilfellet til nå.

Handel og industri

Prisene på varer og tjenester i en rente- og inflasjonsfri økonomi ville bli regulert gjennom tilbud og etterspørsel som i dagens kapitalistiske samfunnssystemer. Det som ville forandre seg, er forvridningen av det «frie marked» gjennom renten. I gjennomsnitt er gjeldsbelastningen pr. industriarbeidsplass i Norge på 160 000 kroner. Det betyr at 15 % rentekostnader kommer i tillegg til de gjennomsnittlige arbeidskostnader (38). Dette viser *figur 14.* I til-

Fig. 14. Lønnskostnadene er mer enn lønn

For hver 100 kroner
norske bedrifter betalte ut i lønn
i 1987 . . .

. . . måtte de legge til 15 prosent
ekstra i renteutgifter.

Hvor kommer disse ekstra kostnadene fra?

legg til rentene på lånt kapital må rentene på firmaets egenkapital legges til. Begge orienterer seg etter rentesatsen på pengemarkedet. Her finnes grunnen til at gjelden stiger langt raskere (i Tyskland faktisk to–tre ganger) enn den økonomiske produktivitet i et land (se også *figur 5*). Betingelsene for dem som vil starte egen bedrift og for det arbeidende folk, forverrer seg stadig.

Vi ser i dag økende konsentrasjon i alle næringer. Små butikker og industribedrifter blir kjøpt opp av større, og store igjen av de enda større, helt til den dagen da nesten alle arbeider i ett og samme multinasjonale konsern. Denne utviklingen blir fremskyndet gjennom storskalaproduksjon, lavere priser og dermed større konkurranseevne, og av pengene som storforetakene tjener på pengemarkedet.

Om derimot små og mellomstore bedrifter ønsker å utvide, må de normalt låne penger. Dermed blir de belastet med renter. De kan ikke konkurrere, verken når det gjelder mengde eller inntekter fra kapital.

Hittil har vår økonomi vært avhengig av kapital. Om dette sa engang den vesttyske industrimannen Schleyer treffende: «Kapital må betjenes!» Med det nye pengesystemet, det vil si nøytrale penger, vil kapitalen være slik at den tjener økonomiens behov. Om den vil unngå tap, må den fremby seg selv. Følgelig må den tjene oss.

Landbruket

Landbruket som næring må på lang sikt bygge på økologiske prinsipper. Økologiske prosesser følger den kvali-

tative vekstkurve *(figur 1, kurve a)*. Motsatt må den industrielle utvikling følge den kvantitative vekst med rente og rentesrente *(figur 1, kurve c)*. Ettersom naturen ikke kan vokse i samme omfang som kapitalen, tvinges landbruket i retning av større utbytting av naturressursene. Dette er blitt en trussel mot vår overlevelse.

I første fase av industrialisering innen landbruket, kjøpte bøndene stadig større maskiner. Større bønder kjøpte så opp småbruk som ikke hadde råd til maskiner, og ble enda større.

Til dette formål fikk de statlige subsidier og skattelettelser. Imidlertid måtte de også ofte ta opp lån. For å klare den store gjeldsbelastningen blir så mye som mulig tatt ut av jord, planter og dyr. Følgene av rovdriften er: Fruktbar jord tørker ut og blir hard og kompakt, vannkilder blir forurenset. 50 % av artsrikdommen har gått tapt. Det er overproduksjon av mange produkter som bare kan selges med statlige subsidier. Innsatsen av smaksfattige hybridkulturer er økt drastisk, den totale avhengigheten av oljeimport for transport, kunstgjødsel, insektmidler og ugressmidler osv. likeså. Regnskogene blir tilintetgjort for å skaffe materialer til emballasje til de lange transportene mellom produksjon, lagring, bearbeiding, salg og endelig forbruk.

Selv om renteproblemet bare er en av flere faktorer som bidrar til denne utviklingen, kan innføring av rentefrie penger få spesiell betydning for landbruket, som den viktigste sektor for vår overlevelse. Rentefrie lån, kombinert med en jord- og skattereform, som ville gjøre det dyrt å forgifte jord og vann, ville muliggjøre en omfatten-

de omstilling fra høyindustrialisert, intensivt landbruk, til en biologisk dyrkingsmåte. Med forskning og støtte til nye teknikker for bærekraftig landbruk og kultur i tillegg, ville dette kunne føre til utvikling av en ny livsstil som binder sammen by og land, arbeid og fritid, kroppsarbeid og intellektuelt arbeid, samt «høy- og lavteknologi» (39). Dermed ville den enkelte, såvel som landbruket og hele samfunnet, få mulighet for en helhetlig utvikling.

Vår klodes økologi

Når vi måler vår økonomiske vekst i form av prosentvis økning i bruttonasjonalprodukt, glemmer vi vanligvis at denne økningen forholder seg til et større beløp hvert år. Derfor er en vekst på 2,5 % i dag reelt fire ganger så stor som på 50-tallet. Det er lett å forstå hvorfor industriherrer og fagforeninger kommer med stadig tilbakevendende krav om tiltak for ytteligere å øke den økonomiske veksten: *I perioder med synkende vekst blir misforholdet mellom kapitalinntekt og arbeidsinntekt klarere.* Det betyr at omfordelingen av inntekt fra arbeid til kapital blir mer følbar. Dette betyr igjen såvel økende sosiale problemer, som økonomiske og politiske spenninger.

På den annen side uttømmes naturressursene gjennom stadig økonomisk vekst. Derfor har vi i dagens pengessystem kun valget mellom enten økologisk eller økonomisk sammenbrudd. I tillegg vil konsentrasjonen av penger i hendene på stadig færre mennesker, føre til et vedvarende behov for storinvesteringer. Herunder kommer for eksempel bygging av atomkraftverk, overdi-

mensjonerte damanlegg (som i Brasil) og våpen til krigsområder. Den politiske selvmotsigelse at USA og de europeiske land i en årrekke stadig installerte større og bedre våpen mot Russland på den ene side, mens de på den annen side eksporterte smør, hvete og teknologi dit, var derfor fornuftig utfra økonomiske vurderinger. I militærsektoren lot metningspunktet seg nemlig skyve ut i det uendelige, så lenge «fienden» stadig var i stand til å utvikle raskere og større våpen. Derfor var fortjenesten i den militære sektor mye større enn i hvilken som helst del av den sivile økonomi. Erkjennelsen av at en verdenskrig i dag ikke lenger ville kunne vinnes, synes langsomt å få gjennomslag i øst og vest. Neste spørsmål når det gjelder å overleve, er om de frigjorte midler settes inn på en økologisk forsvarlig måte. Bankenes og de multinasjonale selskapers inntog i østblokklandene siden omveltningen høsten og vinteren 1989/90 synes heller å tyde på det motsatte. Nok en gang ser man en mulighet for å utsette en grunnleggende løsning av de sosiale og økologiske problemer i vest gjennom videre økonomisk ekspansjon.

Så lenge hver investering må måles i forhold til renteinntekter på pengemarkedet, vil økologiske investeringer med sikte på bærekraftige systemer vanskelig kunne virkeliggjøres i så stor målestokk som ønskelig. I dag er det å ta opp lån til økologiske investeringer vanligvis forbundet med økonomisk tap. Om renten bortfalt, ville økologiske investeringer ofte akkurat kunne bære seg. Det ville være nok for mange mennesker, selv om forskjellen i fortjeneste i forhold til andre investeringer (f. eks. våpenindustrien) ville bestå.

La oss som et eksempel se på investeringen i en solfanger til oppvarming av varmtvann. Denne investeringen ville ikke være tilrådelig utfra en bedriftsøkonomisk betraktning, dersom vi, som vanlig, bare kunne forvente 2 % avkastning på pengene, mens sparepengene våre i banken ville gi en avkastning på 7 %. På den annen side ville denne teknologien, som reduserer energiforbruket og skadelige stoffer i luften, på lang sikt være økonomisk og økologisk fornuftig. *Med nøytrale penger ville denne investeringen være mulig, sammen med tallrike andre som tar sikte på å opprettthølde og forbedre det biologiske livsgrunnlag. Dette fordi den kapital som settes inn, kun må konkurrere med en stabil pengeverdi.* For mange mennnesker ville det være tilstrekkelig om de i det minste unngikk tap ved finansiering av miljøtiltak og innføring av økologisk teknologi.

Når betaling av rente bortfaller, ville det normalt ikke lenger være nødvendig å beregne avkastning på kapitalen. Dermed ville tvangen til overproduksjon og -konsum minske. Det vil si at omfanget av den økonomiske aktiviteten lettere ville kunne tilpasse seg det virkelige behov. Prisene kunne senkes med opptil 1/3 i gjennomsnitt, det samme som rentene koster i dag. Teoretisk ville de som ikke lever av kapitalinntekter – og det er over 90 % av befolkningen i Norge – bare behøve å arbeide to tredjedeler av tiden for å opprettholde dagens levestandard.

Kunstnere

I et samfunn med nøytrale penger ville sannsynligvis den kvantitative vekst ganske snart gå over i kvalitativ vekst, slik Dieter Suhr beskriver det i boken «Geld ohne Mehrwert – Entlastung der Marktwirtschaft von monetären Transaktionskosten» (40). Om folk kunne velge mellom bare å spare de nye, stabile pengene, eller bruke dem til glass, porselen, møbler, kunsthåndverk eller et solid hus til en stabil verdi, ville de formodentlig ofte investere dem til berikelse av dagliglivet. Jo større etterspørselen etter varige goder og kunstverk, jo mer ville bli produsert. På denne måten ville vi kunne oppleve en fullstendig forandring av kulturelle verdier og aktiviteter. Kunst og kultur ville bli økonomisk konkurransedyktig, som på brakteatenes tid i middelalderens Europa (se kapittel 4).

Kvinner og barn

Hvorfor har kvinner så liten innflytelse i pengenes verden? Såvel børser som banker er mennenes rike, og unntak synes bare å bekrefte regelen. Utfra årelang erfaring med kvinneprosjekter er jeg sikker på at de fleste kvinner intuitivt føler at det er noe som ikke stemmer med dette pengesystemet. Samtidig vet de like lite som de fleste menn hva som er galt, og hva som må forandres.

Kvinners langvarige kamp for likestilling og økonomisk uavhengighet har imidlertid gjort dem følsomme overfor prosesser som skaper stor sosial urett, slik penge-

spekulasjonen gjør det. De fleste kvinner vet av egen erfaring at noen alltid må arbeide for det en annen får uten å yte noe. Flertallet av kvinner tilhører den halvdel av befolkningen som bare eier 6 % av samfunnets samlede rikdommer fordi deres arbeid (husarbeid, barneopppdragelse) ikke blir betalt.

Siden begynnelsen av den friøkonomiske bevegelse og Silvio Gesells bok «Die natürliche Wirtschaftsordnung» (41), har en ide vært levende. Den er like innlysende som tilpasningen av pengene til den naturlige vekstkurve og den kjensgjerning at jorda, på linje med luft og vann, tilhører alle mennesker. Den blir imidlertid ofte skammelig fortiet eller avfeiet som for vidtgående. Det er ideen om at merverdien fra jorda skulle tilhøre kvinner og barn fordi de sørger for at den fortsatt eksisterer. Helmut Creutz har regnet ut for Vest-Tyskland hvor stor den mulige andelen pr. hode ville bli, og kommet til følgende resultat:

«Legger man sammen de to størrelsene man skal ta overskuddet av; verdistigningen og forrentningen av jorda, som i Vest-Tyskland var på 60 milliarder mark hver, ville et beløp på 120 milliarder mark stå til rådighet til mors-eller oppdragerlønn/forsørgergodtgjørelse. Det enkleste ville være å fordele dem utfra antall barn og unge. Tar man alle unge inntil 18 år i betraktning ved fordelingen (omkring 13,6 millioner i Vest Tyskland ved siste folketelling i 1970), ville det bli et årlig beløp på omkring 8 800 tyske mark (ca. n.kr 34 000) pr. hode. Det ville gi omkring 730 mark (ca. n.kr 2 800) i måneden» (42).

(For Norge mangler statistikk for verdistigning og forrentning av jord, men man antar at de er lave og sann-

synligvis har gått ned de siste årene. Når det gjelder hvor pengene skal tas fra, er dette resonnementet derfor sannsynligvis av begrenset relevans for Norge. (Norsk Institutt for Landbruksforskning.))

Grunnlaget for frigjøring av kvinner og barn blir lagt gjennom en «barnetrygd», ikke av skattemidler, men så å si som forskudd på det de yter gjennom arbeidet med barneoppdragelse. (Den generasjon av mennesker som opparbeider merverdien av jorda.) (Selvsagt skal også menn nyte godt av dette tilskuddet, der hvor de oppdrar barn.) Uten økonomisk grunnlag finnes ingen frihet. Likevel, hvor langt er vi kommet i forsøket på å gjøre også husarbeid og barneoppdragelse til betalt arbeid? Knapt nok utover verdsetting av kvinnen som husholderske – og bare i tilfelle hun dør i en ulykke og et forsikringsselskap må betale erstatning til mannen.

Kvinner og barn bærer over hele verden den overveiende del av byrden i form av økonomisk kaos og sosial nød, som dagens penge- og jordlov forårsaker. Med nøytrale penger som i bunn og grunn er et «teknisk forbedret byttemiddel», og med «barnetrygden» fra jordrenten, ville deres lodd forbedre seg dramatisk.

Ettersom de vet hva utbytting betyr, kan det ventes at forholdsvis mange kvinner vil gå inn for et mer rettferdig byttemiddel. Det er forutsigelig at de i langt større utstrekning ville beskjeftige seg med bankvirksomhet og investeringsspørsmål etter innføring av det nye systemet. Her ville de delta i et livsfremmende, og ikke et livsfornektende system.

Et pengessystem som utvider seg med voksende behov, og slutter å vokse når behovet er dekket, tilsvarer

vår biologiske erfaring med optimale vekstmønstre, *(figur 1, a)* hos «levende systemer», planter, dyr, og mennesker, spesielt barn. Dette tilhører imidlertid «kvinneverdenen», mens «mannsverdenen» automatiserer, det vil si søker å sjalte ut mennesker og alt som vokser og lever etter egne lover (43). Denne andre holdningen til livet er viktig om vi vil bli klar over hvilke krefter som kunne tenkes å støtte en forandring av dagens pengesystem.

Det vil være spesielt om å gjøre for kvinner, både utfra hensynet til seg selv og sine barn, at det blir mulig med en mykere, mer evolusjonær overgang, istedet for en revolusjonær omveltning, med den menneskelige lidelse dette tidligere har ført med seg.

KAPITTEL 4

Å lære av historien

Det pengesystem vi har arvet fra våre forfedre, er mer enn 2 000 år gammelt. Det tyske ordet for penger, *Geld*, peker tilbake til dets opprinnnelse, nemlig gull *(Gold)*. Gull, et i og for seg ubrukelig materiale, unntatt til smykker og ornamenter, ble det foretrukne byttemiddel i Romerriket omkring 700 år før vår tidsregning. Først var penger ensbetydende med mynter. Denne oppfatningen overtok USA i sin grunnlov. I USA var gull- og sølvmynter, eller kvitteringer for dem, eneste lovlige betalingsmiddel til 1934. Helt opp til i dag har mange mennesker ønsket å vende tilbake til gullstandarden, fordi dette overflatisk sett ville gi større sikkerhet enn den praktisk ubegrensede trykkingen av papirpenger.

Silvio Gesell beskjeftiget seg inngående med dette temaet da han i 1904 utga boken «Die natürliche Wirtschaftsordnung» (44). I motsetning til alle datidens anerkjente økonomer forsøkte han både teoretisk og underbygd med mange praktiske eksempler, å vise at gullstandarden ikke bare var unødvendig. Tvert om er den endog skadelig for et godt fungerende pengesystem basert på rentefrie penger.

I dag vet vi at gullstandarden ikke er noen nødvendig

forutsetning, ettersom det ikke lenger finnes noe pengesystem i verden som er basert på gullstandarden. I 1930 gikk John Maynard Keynes, som var godt kjent med Silvio Gesells arbeid, inn for å få sin samtid med på at gullstandarden er en hindring for en godt fungerende økonomi og derfor burde avskaffes. Han forsømte imidlertid samtidig å ta med en svært viktig bestanddel: Erstatning av renter med en omløpsavgift. I boken «The capitalistic cost-benefit structure of money» viser Dieter Suhr at Keynes ikke hadde tenkt denne tanken til ende, og heller ikke kommet frem til hvorfor denne feilen har bragt oss i de største vanskeligheter, både i fortiden og i dag igjen (45).

Hvor vanskelig det er å få en dypere forståelse av pengeproblematikken, vil jeg i det følgende gi to historiske eksempler på.

Brakteat-pengene i middelalderens Europa

Mellom det 12. og 15. århundre brukte man penger kalt «brakteater» i Europa. De ble utgitt av de ulike byer, biskoper, eller herskere. De tjente ikke bare til varebytte, men også som middel til skatteinnkreving. De tynne gull- og sølvmyntene ble inndratt og erstattet av nypregede mynter en til tre ganger i året. De nye myntenes verdi ble samtidig redusert med inntil 25 %. Denne delen ble beholdt som «slag-» eller «pregeskatt».

Sevsagt var det ingen som ville beholde disse pengene. Istedet investerte man heller i møbler, solide hus,

kunstverk og alt som så ut til å beholde sin verdi eller stige i verdi. I denne epoken oppsto noen av de vakreste religiøse og verdslige kunstverk og bygninger. Frem til i dag ser vi på denne tiden som et av de kulturelle høydepunkt i europeisk historie. «Ettersom det ikke var mulig å hope opp pengerikdom, ble reell rikdom skapt i stedet» (46). Håndverkere hadde femdagers uke, «blåmandagen» ble innført, og det var høy levestandard. Videre oppsto det ikke kriger eller feider mellom ulike politiske innflytelsessfærer. Dette er grunnen til at historiebøkene knapt nevner denne epoken. Historieskrivning var og er nesten utelukkende historien om kriger og revolusjoner. Fordi disse pengene samtidig tjente til skatteinndrivning, og derfor med jevne mellomrom tapte verdi, var de dårlig likt. Mot slutten av det 15. århundre ble derfor den såkalte «evige skilling» gjeninnført, penger som ikke skulle tape verdi. Det ble igjen renter, og stadig mer rikdom ble samlet i hendene på stadig færre mennesker, med alle påfølgende sosiale og økonomiske problemer. Rike kjøpmenn og handelsslekter ble stadig rikere. De andre, fra keiseren til bøndene, sank i stadig dypere gjeld. Dette historiske eksempelet lærer oss at skatter bør innkreves separat og ikke sammen med omløpsavgiften for penger.

Gullstandarden i Weimar-republikken

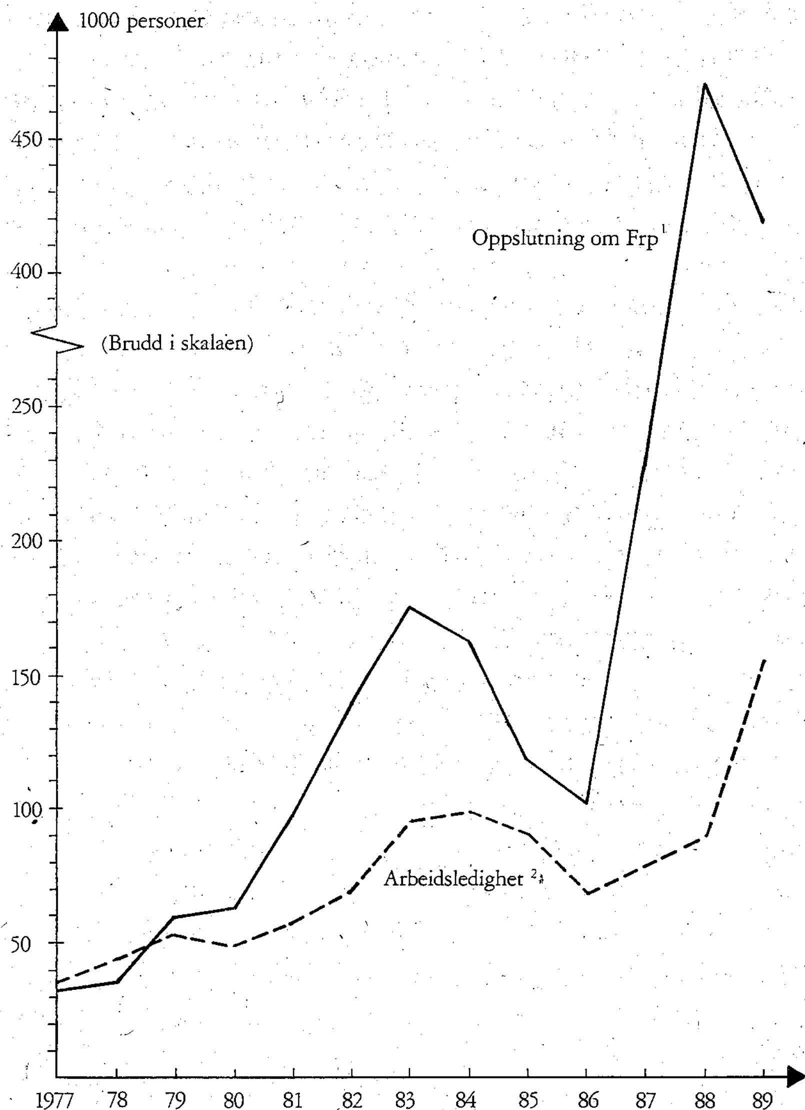
Under Weimar-republikken (1919 – 33), og etter å ha opplevd den enorme inflasjonen i 1923, ble den nye riksmarken innført i 1924. Den skulle ha 40 % dekning i gull

eller veksler på utlandet. Dette betydde å gå tilbake til gullstandarden. Etter den «svarte fredagen» i 1929, og den verdensøkonomiske krise som da ble utløst, måtte riksbanken gi tilbake deler av sine lånte gullreserver til USA. Siden den pengemengden som var i omløp, ikke lenger var tilstrekkelig sikret med gull, begynte daværende riksbankpresident Luther sakte å redusere mengden av penger i omløp. Den knapphet på penger som fulgte, førte til stigende rentesatser, og fremfor alt deflasjon med sterkt fallende priser. Konsekvensen var at investeringsmulighetene for de næringsdrivende ble dårligere. Bedrifter gikk konkurs, arbeidsløshetstallene klatret oppover, og det ble god grobunn for radikalisme. Hitlers oppsving hadde politiske, økonomiske og psykologiske grunner. Av de økonomiske årsaker, er datidens pengepolitikk blitt minst påaktet. Det var den som forårsaket massearbeidsløsheten, og dermed skapte en avgjørende forutsetning for nazistenes seier (47).

Silvio Gesell forutså denne utviklingen. Allerede i 1918, altså kort tid etter første verdenskrig, da alle snakket om fred, og det ble grunnlagt mange internasjonale organisasjoner til sikring av freden, skrev Gesell følgende brev til redaktøren i «Zeitung am Mittag» i Berlin:

«Til tross for folks hellige løfte om å bannlyse krig for all fremtid, til tross for ropet fra millioner: «Aldri mer krig», mot alle håp om en bedre fremtid, må jeg si: Dersom dagens pengesystem med renteøkonomi opprettholdes, våger jeg allerede i dag påstanden om at det ikke vil gå 25 år før vi står foran en ny og enda frykteligere krig. Jeg ser klart for meg den kommende utvikling. Med dagens tekniske standard vil økonomien raskt nå

Fig. 15. Arbeidsledighet og oppslutning om Fremskrittspartiet (Frp), 1977–89

¹) Beregnet ut fra Markeds- og mediainstituttets partibarometer 1977–1989 og antall stemmeberettigede personer.

²) AKU-tall + arbeidsmarkedstiltak.

toppnivå. Kapitaloppbyggingen vil følge meget raskt tross de store krigstapene og vil gjennom for stort tilbud presse renten ned. Penger vil bli hamstret. Det økonomiske rom vil skrumpe inn, og store hærer av arbeidsløse kommer til å stå på gaten...... Blant de utilfredse massene vil det våkne ville, revolusjonære strømninger. Også giftplanten «overnasjonalisme» vil spre seg igjen. Det ene landet vil ikke forstå det andre, og enden kan bare bli en ny krig» (48).

Historisk sett var det sentralbanken som skapte knapphet på penger, i tillegg til at folk hamstret penger på grunn av fallende priser. Virkningene var fatale. I dag står sentralbankenes ledelse foran problemet med en pengemengde som er blitt for stor, idet de erstatter hamstrede penger ved å trykke nye. Dermed forbereder de selv den neste inflasjonen, med dens skadelige følger. Renten brukes som styringsinstrument. Det er som om å utdrive djevelen med Beelsebub.

Figur 15 viser sammenhengen mellom utviklingen av arbeidsløshet og høyreradikalisering, uttrykt ved oppslutning om Fremskrittspartiet, i Norge på 1980-tallet.

KAPITTEL 5

Hvordan kan hver enkelt medvirke til forandring av pengesystemet?

Det viktigste skritt er: Skaff deg informasjon og bidra til at andre blir bevisst hvilke problemer som oppstår gjennom vårt pengessystem og hvordan et alternativ kunne se ut.

Den største hindring for omstilling av pengevesenet består i at så få mennesker forstår problemet, og enda færre vet at det finnes en løsning. Det later imidlertid til at flere begynner å bli lydhøre etter oktober i 1987, da 1,5 milliarder dollar forsvant på Wall Street børsen. Første skritt i retning av forandring bør bestå i å lære seg nøyaktig hvordan rente og rentesrente fungerer. Deretter å kunne diskutere løsningen med alle dens følger.

Prøv først om du klarer å formidle det i familie- og vennekretsen. Så forsøker du å snakke om det med folk du ikke kjenner så godt. Ikke nøl med å ta opp dette med din bankforbindelse, forsikringsagent, din stedlige politiker, journalister og pressefolk. Mange diskusjoner med bankfolk og økonomer har overbevist meg om at det ikke finnes virkelige vanskeligheter, bortsett fra den mentale blokkering som har bygd seg opp gjennom oppdragelse og snevre forestillinger om hvordan penger fungerer.

Vær klar over at penger er et av de viktigste problemer i mange menneskers liv. De er på det sterkeste forbundet med folks bilde av seg selv og deres forhold til verden. Gavmildhet eller gjerrighet, åpenhet eller isolasjon, varme eller kulde gjenspeiles i forholdet til penger. *Det er vanligvis vanskelig å betrakte penger isolert fra andre ting.*

Først må du imidlertid kunne forklare hvordan inntekter blir omfordelt gjennom renter og at det å kontinuerlig ta renter påviselig er matematisk umulig. Først da kan du begynne å snakke om de sosiale og politiske følger.

Gjør det også klart at pengeproblemet er tett forbundet med en mengde andre problemer som ikke automatisk kan løses gjennom en pengereform. Pengereform i seg selv vil ikke sørge for de fattige, de gamle, de syke eller andre trengende. Pengereformen vil bare gjøre det lettere å hjelpe disse gruppene. Den betyr imidlertid ikke at vi kan løse sosiale og økologiske problemer uten spesielle programmer og særlig engasjement, slik det ble hevdet fra altfor begeistrede og naive tilhengere av pengereform i tidligere tider.

Bare det å følge med på det som skjer i verden gjennom media, vil gjøre deg mer og mer klar over hvor tvingende nødvendig denne forandringen er, og at det kan la seg gjøre. Samtidig vil du forstå hvilket ansvar som hviler på den som kjenner løsningen, til å informere andre om den.

Hvordan få igang modelleksperimenter?

Det hører til de viktigste forutsetninger for et rentefritt pengesystem at det blir utprøvd i virkeligheten. Det er slik vi kan få en forestilling om hvilke resultater vi kan vente oss når endringer i mye større målestokk skal gjennomføres.

Det ville være å ønske at interesserte regioner eller land samordner sine forsøk, slik at man kunne få mest mulig pålitelige resultater under ulike sosiale, kulturelle og økonomiske betingelser. Eksperimentet måtte gjennomføres i områder av tilstrekkelig størrelse for at resultatene skulle ha gyldighet for hele landet. I tillegg er det ønskelig med høy grad av selvforsyning, slik at mange av de varer og tjenester det er behov for, står til rådighet for handel og økonomisk aktivitet innen området.

Et tilbakeliggende område kan komme på tale som en annen mulighet. Her ville nøytrale penger anspore til utvikling av en mer mangfoldig og stabil økonomi. Sannsynligvis ville det siste være mest forlokkende. Folk i en vanskelig situasjon er mer åpne for forandring, særlig når det er mulighet for å vinne på det og ikke tape noe, slik tilfellet var i Wörgl (se kapittel 2). For å få pålitelige resultater, ville det være bra å ikke begrense eksperimentene til den ene eller andre situasjonen. Mangfoldet av erfaringer ville da vise hva rentefrie penger kan bevirke utfra ulike samfunnsmessige forutsetninger.

Innføring av et lokalt eller regionalt byttemiddel

Det mest kjente av alle forsøk med rentefrie penger er det Michael Linton startet på øya Vancouver i Canada. Byttesystemet kalt LETS (*L*ocal *E*mployment and *T*rade *S*ystem, lokalt arbeids- og handelssystem), bruker regneenheter basert på vanlige dollar, såkalte «grønne dollar». Byttepartnerne blir seg imellom enige om prisen for de varer og tjenester de utveksler, i grønne eller vanlige dollar og noen ganger i begge. Etter hver transaksjon melder de gjeld eller tilgodehavender til en databasert kontosentral. I begynnelsen fastsettes en øvre grense for den gjeld den enkelte kan stifte. Denne kan senere endres for å holde risikoen så lav som mulig for alle som deltar. Det er klart at systemet lønner seg jo flere som deltar. I 1987 fantes det et dusin LETS-systemer i Canada, og ytterligere ti i andre deler av verden (49).

Problemet med dette systemet er at folk som samler opp for store tilgodehavender, ikke har noen grunn til å stille denne «byttesikkerheten» til rådighet for andre som kanskje trenger mer enn de får låne. Det vil si at det uten omløpsavgift har tendens til å stagnere.

I Sveits har man siden 30-tallet hatt en landsomfattende byttering, kalt WIR. Med en omsetning på 1,5 milliarder sveitserfranc, er den et av de få vellykkede forsøk på rentefri omsetning av varer og tjenester som har overlevd. Som alle andre opererer den med sentral kontoføring, der gjeld og tilgodehavender blir bokført og kontrollert (50). Tallrike liknende bytteringer opererer på kommersiell basis i USA.

I Danmark og Sverige finnes, også siden 30-tallet, JAK-bankene (*J*ord, *A*rbeid, *K*apital). De tilbyr rentefrie lån etter en viss tid med rentefri sparing. Ettersom ikke alle trenger lån på samme tid, mens alle må ha spart en viss prosentsats for å få lån, gjør systemet det mulig å koordinere medlemmenes sparepenger og låneønsker slik at alle som deltar, drar nytte av det rentefrie systemet.

Ulike forsøk med alternative penger er politisk fornuftig for at vi bedre skal lære å forstå hvordan penger fungerer og hvilke formål de skal tjene. Praktiske erfaringer er viktige. De gir mot til å gjennomføre forandringer i nødvendig omfang. Imidlertid endrer ingen av disse mindre forsøkene noe på de store verdensomspennende problemer dagens pengesystem forårsaker. Derfor må målet om forandring av pengesystemet nasjonalt og internasjonalt ikke tapes av syne.

Støtt opp under etiske investeringer

Som strakstiltak bør hver enkelt sørge for å investere overskytende penger i etisk forsvarlige prosjekter. Stadig flere erkjenner de sosiale og moralske virkningene av etiske investeringer. I USA har dette resultert i en virksomhet i størrelsesorden flere milliarder dollar. Ifølge Hazel Henderson «været en voksende mengde av vanlige folk stanken fra det råtne systemet like utenfor sin egen dørterskel, og kunne ikke lenger tillate at pengene deres direkte motvirket det de ønsket for sine egne liv» (51).

Etiske investorer velger investeringsmuligheter utfra

økonomiske og sosiale kriterier. Bedrifter, slik som den til Robert Schwartz i New York, en tidlig pioner innen sosialt akseptable investeringer, strøk i første omgang bedrifter innen rustningsindustrien fra listen over potensielle investeringer. Deretter slike som hadde umenneskelige arbeidsbetingelser eller var beryktede forurensere. De investerte heller ikke i virksomheter innen atomkraft eller i bedrifter som samarbeidet med undertrykkende regimer som Sør-Afrika (52).

Miljøbevissthet er ikke bare livsnødvendig. Det er også bedriftsøkonomisk fornuftig, spesielt når reservene blir stadig knappere som følge av en samvittighetsløs sløsing med ressurser. Kjernekraftindustrien med sine milliardslukende kostnader i form av ulykker og renseutgifter, har i USA allerede i dag vist seg høyst ulønnsom. Investeringer i alternative energikilder viser seg derimot stadig oftere lønnsomme.

Etiske investeringer er mulig å gjennomføre straks, enten vi forandrer pengesystemet før eller senere. Den etiske investering er en god ting i ethvert pengesystem.

KAPITTEL 6

Heller evolusjon enn revolusjon

I denne boken er penge-, jord- og skattereformer blitt behandlet som viktige aspekter ved en dyptgripende global omstilling. Det betyr ikke at disse temaer er viktigere enn andre.

Imidlertid er følgene av pengenes funksjon og forbindelsen til jord- og skatterett altfor ofte blitt oversett i avhandlinger om samfunnsendring. Dette til tross for at det dreier seg om sentrale aspekter. Verken ekspertene eller de som befatter seg med alternativer til det eksisterende økonomiske system, synes å legge stor nok vekt på disse viktigste faktorer av sosiale og økologiske problemer.

De penge-, jord- og skattereformer som foreslås i denne boken, utgjør bare en liten del av de forandringer som er nødvendige for å overleve på denne planeten. Likevel passer de godt inn i bestrebelsene for å bedre forholdet mellom menneske og natur, og mennesker imellom. Om vi tillater samfunnsmessige strukturer som motarbeider disse målene, trues den sosiale rettferdighet, såvel som vår økologiske overlevelse og samfunnsmessige frihet.

Følgende overveielse synes for meg å være av grunnleggende betydning: For å forene sosial rettferdighet med størst mulig frihet, bør spekulasjon med alle livsnødven-

dige goder forhindres. Herunder hører ikke bare penger og jord, men også energi, mat, vann, og andre livsnødvendigheter. Slik jeg har vist det i forhold til penge-, jord- og skattesystemet, er dette mulig *uten* å innsnevre det frie markedet og egeninitiativet hos enkeltpersoner og grupper, som er den viktigste forutsetning for utvikling av samfunnet. Ja , det er bare på denne måten at en samfunnsutvikling i frihet for alle blir mulig. Spekulanter kan fortsette å beskjeftige seg på områder der de ikke skader noen: med frimerker, antikke møbler, glass, porselen, kunstverk av alle slag, osv. Det er nok av områder som er viktige, uten å være nødvendige for å overleve.

Det kommunistiske forsøk på å befri menneskene fra utbytting slo feil fordi det utraderte den personlige frihet og det frie marked til fordel for likheten. På den annen side truer den kapitalistiske overbetoning av friheten den sosiale rettferdighet, den økologiske likevekt og grunnbehovene hos flertallet av mennesker. Begge systemer har hver på sin måte utspilt sin rolle. Det ene satte likhet over frihet, det andre frihet over likhet. Begge har delvis rett, men ingen har ennå maktet å skape forutsetninger for et virkelig menneskeverdig liv for alle, selv om det utfra den siste utviklingen i de kommunistiske land kan se ut som om kapitalismen har seiret.

De foreslåtte reformene ville gi oss fordelene med fri markedsøkonomi uten ulempene med dagens kapitalisme. De representerer en tredje løsning, der individuell frihet og individuell vekst forenes med fri markedsøkonomi og langt høyere grad av sosial rettferdighet. Reformene ville avskaffe pengesystemets utbytting av flertallet til fordel for et mindretall, uten at dette medfører en

ineffektiv planøkonomi eller et allmektig byråkrati. De ville kunne skape forutsetningene for en økologisk markedsøkonomi der varer og tjenester produseres i passende mengde og mangfold.

Omfanget av omfordelingen av rikdom gjennom penge- og eiendomssystem er ikke så åpenbar i de høyindustrialiserte land på grunn av utbytting av utviklingslandene. Det er sistnevnte som betaler den virkelige prisen såvel for urett-systemet som kolonimaktene innførte, og dagens system, som utbytter dem enda verre enn datidens koloniherrer. Selv om folk i utviklingslandene lider mest under det, er det lite håp om at de nødvendige forandringer av pengesystemet først vil bli virkeliggjort i den tredje verden. Den politiske makt ligger i hendene på en forsvinnende liten elite som neppe vil la seg frata sine inntekter uten våpenmakt.

Derimot er det heller mulighet for en forandring i de mindre, demokratiske stater i Europa, og siden nylig også i de østeuropeiske land som har kvittet seg med det kommunistiske sentraldiktatur. Skandinavia med et stort antall relativt rike og velutdannede mennesker er for eksempel forholdsvis åpent for sosial forandring. Øst-Tyskland, Polen, Ungarn og Tsjekkoslovakia leter etter nye måter å forbinde fri markedsøkonomi med større sosial rettferdighet.

På en offentlig høring FNs verdenskommisjon holdt i Moskva den 11. desember 1986, sa A.S. Timosjenko fra det statlige rettsinstitutt ved det sovjetiske Vitenskapsakademi:

«Vi kan i dag ikke lenger støtte den ene stats sikkerhet på den annens bekostning: Sikkerhet kan bare være uni-

versell. Den kan ikke begrenses til det som er viktig politisk eller militært, men må også trekke inn økologiske, økonomiske og sosiale sider. Den må nå endelig virkeliggjøre det ønske om fred som den samlede menneskehet har» (53).

Menneskehetens kamp for sosial og økonomisk rettferdighet har vært lang og voldsom. Den har ført til skarpe splittelser i politiske retninger og religiøse overbevisninger. Den har kostet mange menneskeliv. Det er absolutt nødvendig at vi lærer å innse at ingen kan vinne trygghet på bekostning av andre, eller på bekostning av miljøet som vi alle er avhengige av. For å virkeliggjøre dette i praksis, trenger vi dyptgripende og gjennomførbare forandringer i våre sosiale rammebetingelser. Spørsmålet blir om vi forandrer vårt penge-, jord- og skattesystem før eller først etter neste store økonomiske krise eller økologiske katastrofe. I begge tilfelle vil det være nyttig å vite hvordan man skaper et byttemiddel som tjener alle.

REFERANSER

(1) Dette tallet er tatt fra Eckhard Eilers, Rastede 1985
(2) Eilers, ibid
(3) Intervju med Alfred Herrhausen i *Der Spiegel, nr. 25* Hamburg 1987, s. 59: «Ich sehe die Risiken ganz Genau»
(4) Helmut Creutz: «Wachstum bis zum Crash», *Schriftenreihe zum Thema Geld*, hefte nr. 4, s. 2
(5) Dieter Suhr: *Geld ohne Mehrwert- Entlastung der Marktwirtschaft von monetären Transaktionskosten.* Fritz Knapp Verlag, Frankfurt/Main, 1983
(6) Silvio Gesell: *Die natürliche Wirtschaftsordnung.* Rudolf Zitzmann Verlag, Nürnberg, 1904 (9.opplag 1949), s. 235-252
(7) Gesell, ibid
(8) Dieter Suhr: *The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money – An Analysis of Money's Stuctural Nonneutrality and its Effects on the Economy.* Springer Verlag, Heidelberg 1989
(9) Werner Onken, «Ein vergessenes Kapitel der Wirtschaftsgeschichte: Schwanenkirchen, Wörgl und andere Freigeldekseprimente», *Zeitschrift für Sozialökonomie*, nr. 58/59, mai 1983, s. 3-20
(10) Fritz Schwartz, *Das Eksperiment von Wörgl*, Genossenschaft Verlag, Bern, 1952
(11) Schwartz, ibid
(12) Hans R.L. Cohrssen, «The Stamp Scrip Movement in the USA», i Suhr, op. cit., s. 113-116
(13) Cohrssen, ibid, s. 116
(14) Yoshito Otani: Ausweg, bind 3, *«Die Bodenfrage und ihre Lösung»*, s. 18-20, Arrow Verlag Hamburg, 1981,
(15) Henry George, *Progress and poverty*, s. 169-175, San Francisco 1879

(16) Gesell, op.cit., s. 77-122
(17) Otani, op. cit., s. 29-40
(18) Pierre Fornallaz, *Die ökologische Wirtschaft.* AT Verlag, Stuttgart 1986
(19) Herman Laistner, *Ökologische Marktwirtschaft*, Verlag Max Huber, Ismanning, 1986
(20) Klaus von Dohnanyi (red.): *Notenbankkredite an den Staat?* Beitrage und Stellungnahmen zu dem Vorschlag, öffentliche Investitionen mit zins- und tilgungsfreien Notenbankkrediten zu fianzieren. s. 137-138, og s. 139 Nomos, Baden-Baden, 1986,
(21) FNs Verdenskommisjon for miljø og utvikling *Vår felles framtid*, s. 16-17 Tiden Forlag, Oslo, 1987,
(22) Herrhausen i Spiegel, op.cit.
(23) John Maynard Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, s. 355. London, 1936 (nytt opplag 1967)
(24) John L. King: *On the Brink of Great Depression II*, s. 36. Future Economic Trends, Goleta, Ca 1987,
(25) Ravi Batra: *Den store depresjonen i 1990: Hvorfor kommer den? Kan den unngås?* Mercuri Media, Oslo 1988.
(26) John L. King: *How to Profit from the Great Depression*, New American Library, New York, 1988
(27) *Aachener Nachrichten*, 29.5.85
(28) «Das Streiflicht», *Süddeutsche Zeitung*, nr. 217, 43. årgang, München, 22. sept. 1987, s. 1
(29) «Dreister Bruch», *Spiegel* nr. 29, s. 161. Hamburg 1989
(30) Werner Rosenberger: «Und die Antwort...», *Evolution*, nr. 2, s. 2, feb. 1990
(31) Appell til det økumeniske kirkemøte. Dokumentasjon inngitt av katolske lekfolk til legkommisjonen for religiøse og sosiale spørsmål til forberedelsen av det økumeniske kirkemøte innkalt av pave Johannes den XXIII 1962, del III: «Verdammter Wucher – Damnata Usura». Avsnitt 1. Der Zins im Urteil der Bibel und der Jahrtausende, s. 2
(32) ibid
(33) Josef Hüwe etter den store gresk-tyske ordbok fra Menge Grüthling

(34) Roland Geitman: «Bibel, Kirchen und Zinswirtschaft», *Zeitschrift fur Sozialökonomie*, 80, 1989, s. 19
(35) Gunther Fabiunke, Martin Luther, als Nationalökonom, 1963, s. 229, sitert i Geitmann, op.cit., s. 21
(36) Geitmann, ibid
(37) Leonardo Boff, Bruno Kern, Andreas Müller: *Werkbuch: Theologie der Befreiung*, Anliegen Streitpunkte Personen. Patmos Verlag, Düsseldorf, 1988, s. 89-97
(38) Statistisk årbok 1990
(39) Margrit og Declan Kennedy, «Permakultur- oder die Wiederaufforstung des Gartens Eden»: *Arch+*, mai 1982, s. 18-24
(40) Dieter Suhr: Geld ohne Mehrwert, op.cit. 1983
(41) Gesell, op.cit.
(42) Helmut Creutz: «Einkünfte aus Bodenbesitz und ihre Verwendung als Lohn fur Erziehungsarbeit», *Schriftenreihe zum Thema Geld und Boden*, hefte 67, 1989, s. 13
(43) Margrit Kennedy: «Frauen tragen die grösste Last» i Rudiger Lutz, (red.): *Frauenzukunfte, Öko-Log-Buch 3*, s. 64-71 Beltz, Weinheim, 1984
(44) Gesell, op.cit., s. 213-234
(45) Suhr: The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money, op.cit., s. 83-91
(46) Hans R.L. Cohrssen: «Fragile Money», i *The New Outlook*, sept. 1933, s. 40
(47) Josef Huwe: «Wirtschaft und Krieg», *Schriftenreihe KONWO-Initiative*, 1989, s. 1
(48) Silvio Gesell: leserbrev, *Zeitung am Mittag*, Berlin 1918
(49) Guy Dauncey: *After the Crash* – The Emergence of the Rainbow Economy, s. 52-69, Green Print, Hants, 1988
(50) Werner Onken, op.cit.
(51) Hazel Henderson, sitert i Jennifer Fletcher: «Ethical investment», i *International Permaculture Journal*, s. 38. Permaculture International Ltd., Sydney, Australia, 1988
(52) Robert Schwartz, sitert i ibid, s. 39
(53) A.S. Timosjenko, sitert i Vår felles framtid, op.cit. s. 212

LITTERATURLISTE

Batra, Ravi, Den store depresjonen i 1990: Hvorfor kommer den? Kan den unngås?, Mercuri Media, Oslo 1988. – 169 s.

Brun, Felix G., *Arbeit, Geldornung, Staatsfinanzen* – Reorganisation der Volkswirtschaft, Gauke Fachverlag für Sozialökonomie, Hannoversch-Münden, 1983, ISBN: 3-87-998-404-2

Boff, Leonardo, Bruno Kern, Andreas Müller, *Werkbuch Theologie der Befreiung*, Anliegen, Streitpunkte, Personen, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1988, ISBN: 3-491-72208-X

Boris, Dieter, Nico Biver, Peter Imbusch, Ute Kampmann, *Schuldenkrise und Dritte Welt* – Stimmen aus der Peripherie, Pahl-Rugenstein Verlag, Köln, 1987, ISBN: 3-7609-1043-2

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, *Wie Weltbankmacht die Welt krank macht*, Kölner Volksblatt Verlag, 1988, ISBN: 3-923243-40-5

Coray, Richard, *Quantitätstheorie, Preisniveau, Währung des Geldes*, Lenenberger Druck, Chur, 1977

Creutz, Helmut, Dieter Suhr, Werner Onken, *Wachstum bis zur Krise?* – Drei Aufsätze, Basis Verlag, Berlin, 1988, ISBN: 3-88025-414-1

Dauncey, Guy, *After the crash* – The Emergence of the Rainbow Economy, Marshall Pickering, Basingstoke, UK, 1988, ISBN: 1-85425-004-3

Diehl, Emil Georg, *Zwei Berufs-Ökonomen und ein Außenseiter*, Emil-Georg Diehl, Villingen, 1977

Dohnanyi, Klaus von, *Notenbankkredit an den Staat?* – Beiträge und Stellungnahmen zu dem Vorschlag, öffentliche Investitionen mit zins- und tilgungsfreien Notenbankkrediten zu finanzieren, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1986, ISBN: 3-7890-1214-9

Ekins, Paul, *The Living Economy* – A New Economics in the Making, Routledge, London, 1989, ISBN: 0-415-03937-1

Führer, Hans-Joachim, *Friedensfalken* – Die Zukunft zwischen Grauen und Verheißung, Gauke Verlag, Hannoversch-Münden, 1985, ISBN: 3-87998-060-8

George, Henry, *Progress and Povetry*, Centenary Edition ofa, Great Classic, Hogarth Press, London W.C.2, 1979

Gesell, Silvio, *Die natürliche Wirtschaftsordnung*, Rudolf Zitzman Verlag, Lauf bei Nürnberg, 1949

Salzmann, Friedrich, *An die Überlebenden – Gedanken von Silvio Gesell*, Freiheit-Verlag, Heidelberg, 1948

Heidt, Wilfried, *Der dritte Weg – Die Alternative zu Kapitalismus und Kommunismus* – Anregungen zur Theorie und Strategie, Verlag edition dritter weg, Achberg, 1973

Henderson, Hazel, *Das Ende der Ökonomie* – Die ersten Tage des nach-industriellen Zeitalters, Dianus-Trikont Buchverlag GmbH, München, 1985, ISBN: 3-88167-144-7

Hermann, G. Heinrich, *Die 7 Hermann-Briefe*, Gauke GmbH, Hannoversch-Münden, 1982, ISBN: 3-87998-771-8

Hoffmann, Hans, *Die währungs- und wirtschaftspolitischen Einflüsse der Elemente der Geldmenge auf die Stabilität der inneren Kaufkraft des Geldes*, Gauke Verlag, Hannoversch-Münden, 1977

Verdenskommisjonen for miljø og utvikling. Vår felles fremtid/Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, Tiden , Oslo 1987, ISBN: 82-10-03078-7

King, Dr. John L., *How to Profit from the Next Great Drepression*, New American Library, New York, 1988, ISBN: 0-451-15997-7

Laistner, Hermann, *Ökologische Marktwirtschaft* – Ein Plädoyer für die Vernunft, Verlag Max Hueber, München, 1986, ISBN: 3-19-005511-4

Leidtke, Rüdiger, *Wem gehört unsere Republik?* – Hundert Konzerne und ihre Verflechtungen, Eichborn Verlag, Frankfurt 1988, ISBN: 3-8218-1217-6.

Noebe, Will, *Um die Güter der Erde*, Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg, 1960.

Onken, Werner, *Perspektiven einer ökologischen Ökonomie*, Gauke

GmvH, Hannoversch-Münden, 1983, ISBN: 3-87998-402-6
Schmitt, Klaus, Silvio Gesell – *«Marx» der Anarchisten?* – Texte zur Befreiung der Marktwirtschaft vom Kapitalismus und der Kinder und Mütter vom patriarchalischen Bodenrecht, Karin Kramer Verlag, Berlin 1989, ISBN: 3-87956-165-6
Schulz, Reinhold, *Menschenrecht oder Untergang*, Moorburg-Verlag, Hannover, 1985, ISBN: 3-921814-77-4
Schwartz, Fritz, *Das Experiment von Wörgl*, Verlags-Genossenschaft Freies Volk, Bern, 1951
Schwartz, Wilfried, *Die große Vergeudung* – Ist die Marktwirschaft noch zu retten? Pahl-Rugenstein Verlag GmbH, Köln, 1987, ISBN: 3-7609-1118-8
Schweppenhaüser, Hans-Georg, *Das kranke geld – Vorschläge für eine soziale Geldordnung von Morgen,* Fisher Taschenbuch Verlag, Frankfurt/Main 1982.
Simonis, Udo Ernst, *Ökonomie und Ökologie* – Alternative Konzepte, Verlag C. F. Müller, Karlsruhe, 1980, ISBN: 3-7880-9647-0
Stuart, James Gibb, *The Money Bomb*, William Mac Lellan, Glasgow, 1983, ISBN: 85335-257-7
Suhr, Dieter, *Geld ohne Mehrwert* – Entlastung der Markwirtschaft von monetären Transaktionen, Fritz Knapp Verlag, Frankfurt/Main 1983, ISBN: 3-7819-0302-8
Suhr, Dieter, Hugo Godschalk, *Optimale liquidität* – Eine liquididitätstheoretische Analyse und ein kreditwirtschaftliches Wettbewerbskonzept, Fritz Knapp Verlag Frankfurt/Main, 1986, ISBN: 3-7819-0349-4
Suhr, Dieter, *Alterndes Geld* – Das Konzept Rudolf Steiners aus geldtheoretischer Sicht, Novalis Verlag, Schaffhausen, 1988, ISBN: 3-7214-0596-X
Suhr, Dieter, *The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money – An Analysis of Moneys Structural Nonneutrality and its Effects on the Economy,* Springer Verlag, Heidelberg, 1989, ISBN: 3540-51138-5
Valentin, Otto, *Überwindung des Totalitarismus*, Hugo Mayer Verlag, Dornbirn, 1952
Walker, Karl, *Wirtschaftsring* – Leistungen, Geld, Erfolg, Moderne Absatzwege, Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg, 1959

Walker, Karl, *Demokratie und Menschenrechte*, Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg, 1947

Weitkamp, Hans, *Das Hochmittelalter – ein Geschenk des Geldwesens*, HMZ-Verlag, Hilterfingen, 1983

Wendl, Michael, Gescheiterte Anpassung – Kritik sozialdemokratischer Modernisierungsstrategien, VSA-Verlag, Hamburg, 1988, ISBN: 3-87975-460-8

Hva får en kvinnelig arkitekt, byplanlegger og økolog med doktorgrad i «Offentlige og internasjonale forhold» til å skrive en bok om penger?

For å besvare dette spørsmålet må jeg gå tilbake til årene 1979 til -84. Som ledd i den Internasjonale byggutstillingen (IBA) i Vest Berlin i 1987 ledet jeg forskningsområdet økologi/energi. I denne sammenheng var det for første gang mulig for oss (eksperter på økologi og prosjektinitiatorer) å planlegge og gjennomføre mer omfattende økologiske prosjekter i bykjernen. Ved tallrike innbydelser til foredrag i inn- og utland støtte disse arbeidene på stor offentlig og faglig interesse, men også gang på gang på skepsis. Det hyppigste argumentet var: «Det er jo alt meget bra og viktig, men uøkonomisk, det vil si ikke til å betale i en normal situasjon.» Nå var gjennomførbarheten av våre ideer ikke bare av faglig betydning for meg, men et spørsmål om å overleve.

Allerede mellom 1979 og -80 var det klart for oss som hadde den nødvendige informasjon, at det biologiske livsgrunnlag i byen – luft, vann, jord, energi, mat, i høyeste grad var truet. Det betydde at dersom vi ikke ble økonomisk i stand til å forbedre og opprettholde dette grunnlaget, ville vi på mellomlang eller lang sikt ta livet av oss selv.

Det økonomiske ble imidlertid stadig mer til det avgjø-

rende spørsmål. Jeg fant verden full av mennesker med god vilje og gode ideer. Alle økologiske problemer var teknisk løsbare. Det som manglet og som fremdeles mangler, er de økonomiske og politiske forutsetninger for en utstrakt anvendelse, eller forenklet sagt: Penger. Det var klart for meg at kampen om penger til økologiske tiltak og prosjekter var en mangefrontskrig: For det første befant vi oss i en innlednings- og omstillingsfase, som alltid er forbundet med høye kostnader. For det andre lå langsiktige, samfunnsøkonomiske hensyn ennå ikke til grunn for retningslinjer for finansiering eller byggeforskrifter eller for valg av byggematerialer eller -teknikker. For det tredje kunne man fremdeles relativt kostnadsfritt belaste luft, vann og jord, selv om nye lovbestemmelser for å beskytte disse var under arbeid.

Men den kanskje viktigste kampfronten forble ukjent for meg frem til 1983: Pengenes pengeskapende kraft, nemlig den kjensgjerning at ethvert økologisk tiltak må la seg måle med den rente man får for pengene på kapitalmarkedet. Da jeg i tillegg forsto de ulike vekstmønstre i naturen og i pengesystemet, ble jeg temmelig rasende. Jeg følte at jeg i godt og vel 40 år av mitt liv ikke hadde gjennomskuet en av grunnforutsetningene for mitt dagligliv: Vårt pengevesens funksjon. Så begynte jeg å lese mer om det, å diskutere, og så også å skrive, fordi jeg overalt, hos venner, bekjente, kolleger og fagfolk støtte på den samme mangel på forståelse. Frykten for at vi, eller senest våre barn, vil oppleve det verste økonomiske eller økologiske sammenbrudd, slapp meg ikke. Det jeg frem til i dag ikke begriper, er at økonomene ikke har mot til å si oss sannheten om vårt pengesystem.

Det gikk fire år før jeg forsto at penger, slik de er behandlet i denne boken, heller er et «offentlig og internasjonalt anliggende» enn et rent økonomisk. Da jeg hadde tatt doktorgraden på nettopp slike «anliggender», begynte jeg, selv om jeg er «ikke-økonom», å skrive en bok om økonomi, som altså tar for seg denne profesjonens grunnleggende måleenhet, penger. Målet var å gi en innføring som skulle være både spennende og lett forståelig, og som kunne stimulere folk til å ville lære mer om bakgrunnen, problemene og mulighetene for en forandring. Slik ble denne boken til.

Dr. Margrit Kennedy, født i Chemnitz i 1939; examen artium i Kassel 1959, studium i arkitektur, uteksaminert diplomingeniør ved den tekniske høyskolen i Darmstadt 1966. Har arbeidet som arkitekt, byplanlegger og økolog i Tyskland, Nigeria, Skottland og USA. 1972 «Master in Urban and Regional Planning» og 1979 Ph.D. i «Public and International affairs», begge ved Pittsburg University, USA. Fra og med 1972 forskningsprosjekter for skolebygging, Institutt for delstatene (Berlin), for OECD og UNESCO i femten land i Europa, Nord- og Sør-Amerika. 1979-84 leder av forskningsområdet økologi/energi og kvinneprosjekter som ledd i den internasjonale byggutstillingen, 1984-85 gjesteprofessor for byøkologi ved høyskolen i Kassel. Siden 1985: Planlegging og oppbygging av et modellprosjekt i permakultur i Steyerberg, og ombygning av et boligområde i tilknytning til en sprengstoffabrikk fra Det tredje rike til et økologisk og åndelig fellesskap. Tallrike publikasjoner, foredrag og seminarer,

også i Norge, om temaene: Skoler som samfunnssentra, kvinner og arkitektur, byøkologi, permakultur, økologi og økonomi, herunder «Ökostadt» Bind 1 og 2, Fischer-Alternativ, 1984.

DET NYE PENGESYSTEMET

Veiviser til en økonomi uten renter og inflasjon

Dette bør bli en av de mest sentrale bøkene i norsk og internasjonal debatt i årene som kommer.

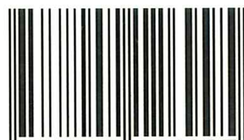
«Snu opp-ned på hele rentetankegangen. Rentene er vårt pengesystems kreftceller og like ødeleggende . . . Det er matematisk umulig å fortsette rente- og rentesrente-systemet uten et fullstendig sammenbrudd», sier Margrit Kennedy i denne boken.

Hun forklarer hvorfor et nytt pengesystem er sosialt og økologisk livsviktig for hele samfunnet, og hvordan det kan bygges opp, også parallelt med vårt nåværende.

Tidligere prøveprosjekter har vist at rentefrie penger kan føre til kraftig reduksjon av arbeidsløshet, oppblomstring i næringslivet og rettferdigere fordeling av pengene. Et rentefritt pengesystem ville gi fordeler for alle, både for dem som i dag har minst og for dem som har mest.

Dette er ikke en vanskelig bok om økonomi. Dette er en idé, en konkret, enkel, oppmuntrende idé som gir håp for hver enkelt av oss og for hele verdenssamfunnet.

ISBN 82-02-12699-1

CAPPELEN
FAKTA